

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Spinozovo pojetí nekonečna

Adéla Srbová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Vrabec, Ph.D.

Praha 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Adéla Srbová

Poděkování

Ráda bych poděkovala za velmi přínosné připomínky a komentáře výborného vedoucího této bakalářské práce, pana doktora Vrabce. Dále děkuji za jeho povzbudivá slova, která mi dala naději a sílu v této práci pokračovat a dokončit ji.

Obsah

1 Úvod.....	5
2 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie	7
2. 1 Vymezení jednotlivých pojmů	7
2. 2 Jedinečnost substance, její věčnost a proměnlivost	10
2. 3 Substance jako imanentní příčina všech věcí.....	12
3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance	14
4 Výklad šesti případů nejasností	17
5 Povaha reálného nekonečna.....	30
6 Rozlišení druhů nekonečna.....	33
6. 1 Čemu může nekonečno náležet.....	33
6. 2 Nekonečno vlastního a nevlastního významu	34
6. 2. 1 Nekonečno konečných modů	35
6. 2. 2 Nekonečno nekonečných modů	36
6. 3 Nekonečno reálné a nekonečno potenciální.....	39
6. 4 Deleuzeho interpretace Spinozova pojetí nekonečna.....	41
7 Závěr	43
8 Slovník.....	46
9 Seznam použitých zdrojů.....	47
10 Seznam poznámek pod čarou	49

1 Úvod

Nekonečno je oním konceptem, se kterým se dnes člověk setkává především v matematice a z laického pohledu se může na první pohled zdát, že ona otázka nekonečna je především předmětem matematického poznání, ale ve filozofii se jedná spíše o otázku metafyzické povahy.

V mé práci se tak chci zabývat pojetím nekonečna v rámci Spinozovy metafyziky. Mým hlavním cílem bude vyložit 6 případů nejasností na základě kterých nejsme schopni rozlišovat jedno nekonečno od jiných, vyložit jaká je pravá povaha nekonečna ve Spinozově pojetí, a dále rozlišit několik druhů nekonečna, neboť Spinoza sám ukazuje, že se lze setkat s několika druhy nekonečna.

Hlavní literaturou pro vyložení otázky pojetí nekonečna mi je Etika, jejímž autorem je celým jménem Benedictus Spinoza. Jedná se o holandského filozofa židovského původu, který žil v 17. století. Místně a časově ho můžeme zařadit k raně novověké západní kontinentální filozofii. Kromě této literatury významně ještě čerpám z tzv. 12 dopisu věnovanému příteli L. Myerovi, neboť zde Spinoza osvětluje mnohá místa týkající se otázky nekonečna, která zůstávala v Etice nejasná.

Proč zrovna ale vykládám onu otázku po nekonečnu v pojetí tohoto filozofa? Je tomu tak, protože se domnívám, že se Spinoza řadí mezi autory, kteří přináší cenný vhled do problematiky týkající se nekonečna. A kromě toho jeho stěžejní dílo – Etika – je napsané metodou, ze které lze velice přehledně a jednoduše sledovat jednotlivé souvislosti a vztahy mezi tvrzeními, které z jeho nauky plynou – tj. důsledky, příčiny a samotné důkazy tvrzení. Jedná se konkrétně o geometrickou metodu, při níž autor postupuje od axiomů a definic po jednotlivá tvrzení, která ze zmíněných východisek plynou.

Nežli ale přejdu k samotnému výkladu Spinozova pojetí nekonečna, pokusím se nastínit základní obrysy Spinozovy metafyziky a spolu s tím vyložit významné klíčové pojmy jimiž jsou: substance, atribut a modus. Při svém výkladu se tak odvíjím především od jednotlivých „komponent“ – tím mám na mysli např. tvrzení, definice a poznámky k tvrzení – Etiky, především od jejího prvního oddílu nazvaném O Bohu, a dále především od samotného Dopisu o nekonečnu. Co se týče ale otázek souvisejících s výkladem nekonečna

a různých nejasných míst v Etice či Dopisu o nekonečnu, je mi velmi cennou oporou interpretace Gueroult (1979) a Hemelíka (2014), kteří dle mého názoru přináší velmi hodnotné přiblížení oné problematiky.

Nejdříve tedy v kapitole 1 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie vyložím onu trojici klíčových pojmů – substance, atribut a modus – a poté se zaměřím na charakteristiky substance, jednoho z nejvýznamnějšího pojmů vážící se s absolutním nekonečnem. Následně se v další kapitole, konkrétně v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance, se zaměřím na výklad nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance, a to na základě tvrzení EI Prop. 15¹: „Cokoli je, je v Bohu a bez Boha nemůže nic ani být, ani být chápáno.“ Co se týče pokračování výkladu Spinozova pojetí nekonečna, nejprve vyložím šest případů nejasností, které vedou k nesprávnému pojmání nekonečna z Dopisu po nekonečnu (4 Výklad šesti případů nejasností), na jejichž základě pak rozliším několik druhů nekonečen (6 Rozlišení druhů nekonečna) a blíže charakterizuju povahu reálného nekonečna (5 Povaha reálného nekonečna) ve Spinozově pojetí nekonečna.

---

¹ Ve své bakalářské práci odkazuji na český překlad Etiky – SPINOZA, Benedictus de. Etika. 2. vyd. Praha: Dybbuk, 2004, s. 9-58 a s. 107-116. ISBN 80-86862-02-X. a pro přehlednost využívám zkratk Spinozových pojmů viz kapitola Slovník.

2 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie

Než se začnu více zabývat samotnou otázkou Spinozova pojetí nekonečna, domnívám se, že je nutné alespoň v základních obrysech nastínit Spinozovu metafyziku. V této kapitole se tedy zaměřím především na vysvětlení oněch stěžejních pojmů a jejich souvztažnosti, jimiž jsou substance, modus a atribut. Tyto pojmy jsou totiž klíčové k porozumění, co je oním nekonečnem a čemu lze rozumět jako nekonečné.

V jádru se Spinozova metafyzika odvíjí především od pojmu substance, s níž se úzce váže pojem atribut a modus. První oddíl knihy Etiky, nazvaný O Bohu, se zabývá samotným vymezením, co je to substance a v jakém rámci lze rozumět jsoucímu neboli tomu, na čem veskrze závisí existence všeho, co lze chápat jako existující.

2.1 Vymezení jednotlivých pojmů

Substance je absolutně nekonečným jsoucnem, které Spinoza ve své metafyzice slučuje s přírodou² (universem vůbec) a s Bohem. Dále platí, že „cokoli je, je v Bohu a bez Boha nemůže nic ani být, ani být chápáno“ (E1 Prop. 15). Jak již může být patrné, Spinoza předkládá v mnoha ohledech jiné a nezvyklé chápání Boha oproti tomu křesťanskému či židovskému pojetí Boha, nejsou ale vyloučeny jeho tradiční božské vlastnosti jako je např. věčnost a dokonalost, přičemž samotnou charakteristikou Boha se nebudu příliš zabývat, jelikož by se jednalo o značné odbočení od tématu nekonečna.

Co ale přesně ona substance je? Substance je něčím „co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama“ (E1 Def. 3), čemuž lze rozumět jako něčemu, co závisí pouze na sobě samé. Jinými slovy je tím, co je určeno jen sebou samým. Každá věc s sebou nese esenci, svou přirozenost neboli věcnou obsažnost – tedy co vše daná věc zahrnuje a co se k ní řadí. Nutno říci, že přirozenost, či její esenci, substance lze chápat pouze jako existující (E1 Def. 3),

---

² Spinoza rozumí přírodou celý vesmír, a to zahrnuje i vnitřní přírodu (předmět zkoumající psychologie).

z čehož plyne důsledek³, že vše, co existuje je v substancí (EI Prop. 15) a nic mimo substancí nemůže existovat.⁴

Dalším pojmem je atribut, kterému lze rozumět jako bytostnému určení substance, něčemu, v čem spočívá celá její esence (EI Def. 5). Kromě toho je něčím, co „vytváří realitu substance neboli bytí“ (EI Prop. 10⁵). Atribut tak stejně jako substance lze chápat pouze z něho samého (EI Prop. 10). Zde bych ráda podotkla, že zcela nevysvětluji, co onen atribut přesně je a není, avšak domnívám se, že tyto zmíněné charakteristiky atributu jsou pro základní chápání tohoto pojmu v souvislosti s otázkou nekonečna dostatečné. Dále, co se týče atributu musí být stejně jako substance nekonečný, jelikož jak bylo zmíněno, substance se nemůže skládat z konečných částí a z tohoto důvodu se substance „sestavá z nekonečného počtu atributů“ či nekonečna atributů. Toto místo je ohniskem četných diskusí týkající se otázky po počtu atributů (Bennett 1984, s. 75-80; Melamed 2018, s. 63-75; Dea 2011, s. 603-621), jelikož čtenář při čtení Etiky přes „nekonečno“ atributů narazí pouze na dva atributy – myšlení a rozlehlost, což se na první pohled může jevit jako nesmyslné. Nebudu zde proto tuto otázku více rozvíjet a odkazuji čtenáře na zmíněné práce výše.

Posledním pojmem je modus. Jedná se o stav substance a nelze ho chápat pouze ze sebe, protože je na substancí závislý. Je definován jako „co je v něčem jiném a je z toho jiného také chápáno“ (EI Def. 5). Co se týče otázky konečnosti, lze zde rozlišit konečné i nekonečné mody a v otázce počtu existujících modů, jich není stanovený počet, ale nekonečný počet. Velice významné místo je EI Prop. 8⁶ Sch. b respektive připomínka č. 4 týkající se existence určitého počtu individuí – tedy, jak je možné, že některých věcí může být dvacet a jiných méně či více. Pointou totiž je, že aby něčeho bylo určitý počet, musí pro to existovat příčina, která vede k tomuto počtu. Spinoza zde konkrétně podává příklad o existenci dvaceti lidí v přírodě. Oněch dvacet lidí nemá pouze obecnou příčinu toho, že se museli narodit na svět, ale že vždy musí existovat také příčina toho, aby jich existoval právě takový počet, který není ani větší ani menší (EI Prop. 8 Sch., Spinoza 2004, s. 15).

Z absolutně nekonečného jsoucna – substance – totiž nevyplývá konkrétní a konečný počet modů, neobjevuje se žádný důvod, aby jich bylo určité množství, ale právě naopak

---

³ Tento důsledek vyložím v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s otázkou po nekonečnu v EI Prop. 15.

⁴ Na EI Def.3 významně navazuje EI Prop.20, které bude v této souvislosti vyloženo později.

⁵ EI Prop. 10: „Každý atribut jedné a téže substance musí být chápán ze sebe sama.“

⁶ EI Prop. 8: „Každá substance je nutně nekonečná.“

nekonečné množství. Modu lze také rozumět z pohledu substance jako jejímu stavu. Věc, která je konečná svého druhu, je omezena jinou věcí – tedy lze si představit pojem věci, která je větší či menší. Spinoza toto vysvětluje na příkladě většího tělesa (EI Def. 2). Onou omezeností modu v případě tělesa Spinoza myslí její tvar – totiž, že těleso má své hranice, kde končí a za nimi se již toto těleso nenachází, začíná tam jiné stejného druhu.

Obzvláště důležité je si uvědomit, že daný modus se vždy váže k jednomu z atributů. Tedy modus myšlení může být omezen pouze jiným modem myšlením a modus rozlehlosti pouze jiným modem rozlehlosti (EI Def. 2). Vzájemné působení atributů totiž není ve Spinozově metafyzice možné, neboť jednotlivé atributy spolu nemají nic společného a čili nelze je chápat jeden z druhého, a tedy jeden nemůže být příčinou druhého (EI Prop. 3). Jinými slovy mody příslušící k určitému atributu jsou v se vztahují k jinému modu, ale není mezi nimi kauzální působení. Právě v druhém oddílu Etiky, nazvaném O Přírozenosti a původu myslí, Spinoza blíže popisuje onu kauzalitu v jednotlivých attributech a s ní spojené problémy.

Čtenáři se tak dozajista nabízí otázka, co jsou to věci sami o sobě. Samotnými věcmi jsou právě ony mody, zároveň je ale nutno mít na paměti, že atributy na sebe nemohou vzájemně působit a z toho plyne, že věci náležící jednomu atributu nemohou působit na věci jiného atributu. Dochází k tzv. paralelismu dění v rámci jednotlivých atributů. Paralelismus u Spinozy je takový, že dění v rámci atributu myslí a dění v rámci atributu rozlehlosti jsou autonomní – na sobě nezávislé – a zároveň si mody jednoho atributu zcela odpovídají modům jiného atributu, což je důsledkem EI Prop.3⁷. Nachází se tak u jednoho atributu totožný řád i spojení oněch modů jako v druhém (Deleuze 2016, s. 74-78). Slovo paralelismus nenáleží Spinozovi, jedná se o termín, se kterým odborníci otázku kauzality věcí u Spinozy slučují.

Chtěla bych tak onen paralelismus připodobnit na příkladu pádu cihly na nohu člověka. V moderním způsobu chápání tomu člověk rozumí tak, že osobě spadne cihla na nohu, a člověk vykřikne kvůli bolesti, kterou mu způsobil dopad cihly. Dochází tedy ke smíšení atributů myslí a rozlehlosti. Spinoza ale prezentuje odlišnou realitu, a to, že ve skutečně se odehrává identické dění v rámci obou atributů a ke kauzálnímu působení nedochází. Totiž, že onen pád cihly na nohy vedl ke křiku osoby v rámci atributu rozlehlosti

---

⁷ EI Prop. 3: „Z věcí, jež nemají mezi sebou nic společného, nemůže být jedna příčinou druhé.“

a v rámci atributu myslí došlo k tomu, že určitá idea cihly padající na nohu člověka vedla k ideji bolesti a ta k ideji křiku.

Je nutné upozornit, že jednotlivá věc sama o sobě není vždy tvořena pouze jedním modem. Tedy vždy neplatí, že by se jedna věc rovnala jednomu modu. Je pro to významné tvrzení EI Prop. 16, kde se píše, že je „nekonečný počet věcí v nekonečném počtu modů“. Toto tvrzení nese dva možné významy. První význam je ten, že je nekonečně mnoho věcí a stejně tak nekonečně mnoho modů. Druhý význam je, že se věci se mohou skládat – být v – nekonečném počtu modů. A tomu nekonečnému počtu lze rozumět také tak, že neexistuje důvod, aby modů či věcí byl určitý konečný počet, tzn. že modů může ubývat i přibývat.

Tím se ale stále nevyřešila otázka, v jakém případě se jednotlivá věc skládá z více než jednoho modu. Nutno říci, že jednotlivou věcí Spinoza rozumí věc konečnou mající determinovanou příčinu – tedy je na něčem závislá a nezapříčinila se sama, ale něco jiného ji zapříčinilo (EII Def. 7). Ale především hlavní sdělení této definice je toto: „sejde-li se v jedné činnosti více individuí tak, že jsou všechna současně příčinou jednoho účinku, považují je následkem toho všechna za jedinou jednotlivou věc“ (EII Def. 7). Tomu lze rozumět tak, že pokud se několik modů spoluúčastní na jedné činnosti a jejich počínání vede k jednomu účinku, jedná se o jedinou věc. Jednotlivou věcí tak kupř. může být člověk, který se prochází – sice ho tvoří nesčetně modů – jako např. nohy, ruce, vlasy a oči ale, když se hýbe tak se tyto mody přesouvají s ním a tím se podílejí na jednom účinku. Tento příklad je pouze ilustrativní a není vlastní Spinozovi, chtěla jsem jím pouze přiblížit, kdy se jedná o jednotlivou věc.

Tímto jsem základně vyložila klíčové pojmy Spinozovy metafyziky a nyní bych se ráda zaměřila na dvě významné otázky, které se v souvislosti s ní pojí. Tyto otázky se týkají substance, konkrétněji jejích dalšími charakteristikami. Těmito charakteristikami substance je jedinečnost, věčnost a proměnlivost.

2. 2 Jedinečnost substance, její věčnost a proměnlivost

Nejprve bych se chtěla zaměřit na charakteristiku jedinečnosti substance. Spinoza je totiž často považován za monistu, čímž je myšleno, že zastává názor toho, že v přírodě může existovat pouze jedna substance (EI Prop. 14).

Jak jsem již psala výše, Spinoza slučuje substanci s Bohem. „Jiná substance než Bůh nemůže ani existovat, ani být chápána“ (EI Prop. 14). Pro tato tvrzení uvádí důkaz sporem – tzn. vyvrácením jiných možností, které nemohou nastat. Jedinečnost substance tak vychází z hypotézy toho, že by k ní náležely všechny atributy, přičemž každý z nich by vyjadřoval esenci substance (EI Def. 6), která s sebou vždy nese existenci (EI Def. 1). Kromě toho o attributech je ze Spinozova pojetí známo, že jich je nekonečno.

Spinoza tvrdí, že každá věc či ona substance se musí odlišovat od jiné svými atributy nebo svými stavy (EI Prop. 4). V prvním případě teze, která je s tímto v souladu je, že existuje jen jedna substance se stejným atributem – jinými slovy – nelze, aby existovaly substance, které by měly stejné atributy (EI Prop. 5).

Dále Spinoza poukazuje na vnitřní spornost toho, že by substanci způsobila vnější příčina (EI Def. 3), neboť substance je příčinou sebe sama (EI Def. 1) a Substance předchází svým stavům (EI Prop. 1). Podotýkám, že se zde nemyslí časové či jiné předcházení, tímto se Spinoza snaží vysvětlit významové souvislosti závislosti ohledně substance a jejich modů.

Pokud je tedy substance na všem nezávislé, je příčinou sebe samé, tak nelze myslet substanci, kterou by zapříčinila jiná substance. Kromě toho substance spolu nemohou mít nic společného – např. sdílet atributy. Žádná substance tedy nemůže zapříčinit či být zapříčena jinou substancí (EI Prop. 3), a pokud tomu tak je, substance nemůže vytvářet jiné substance (EI Prop. 6). Kdyby mohla, pak by ona „vytvořená“ substance závisela na něčem jiném, než je ona sama. Podobné by to bylo i s poznáním její příčiny vzniku. Nemohlo by se jednat o substanci (EI Prop. 6 Dem.). Spinoza tak poukázal na možnosti, které by mohly nastat a následně ukázal jejich nemožnost, tj. důkazem sporu.

Nyní předejdu k otázce věčnosti substance. Onou věčností se rozumí sama existence, což nelze chápat za pomoci času či trvání, neboť existenci jimi nelze zachytit (EI Def. 8). Toto místo je v Etice nejasné a čtenáři rozlišení trvání a věčnosti existování neposkytuje vysvětlení. Bližší rozlišení těchto dvou konceptů Spinoza přináší až ve 12. dopisu příteli Meyerovi týkající se otázky nekonečna ve vztahu k 2. případu nejasností⁸.

Co se týče otázky věčnosti substance, úzce s ní souvisí pojem existence. Sám Spinoza již v první definici píše, existence náleží k esenci substance (EI Def. 1), což Spinozu přivádí

---

⁸ Rozlišení těchto konceptů interpretuji v podkapitole 4. 1 Výklad šesti případů nejasností.

k tvrzení, že existence substance⁹ a její esence jsou jedno a totéž (EI Prop. 20). Z toho lze pak usuzovat, že k substanci náleží pouze věčná existence, jinak by totiž byla myslitelná možnost, že by substance mohla přestat existovat, což se ukazuje jako rozporuplné.

Nakonec bych se ráda v této souvislosti zmínila o charakteristice proměnlivosti substance. Spinoza totiž tvrdí, že atributy substance jsou nejen věčné, ale také neměnné – totiž pokud by se atributy mohly měnit ve své existenci (tj. ve způsobu, jak existují), pak by se s tím měnila i jejich esence – jinými slovy z pravdivých věcí by se stávaly věci nepravdivé, což by nedávalo smysl (EI Prop. 20 Cor.). Zbývá tedy jediné místo, kde se substance může měnit – v jejích stavech – v modech. Mody totiž jsou něčím, co je v něčem jiném (EI Def. 5) – v atributu substance – a něčím, co je závislé na něčem jiném (EI Def. 5) a sami mody s sebou nenesou existenci, neboť existenci s sebou nese pouze přirozenost substance (EI Def. 1). Existence substance se tak značně odlišuje od existování modů. Pokud tedy substance je ve Spinozově pojetí věčná, stejně tak musí být věčné její atributy (EI Prop. 19).

2.3 Substance jako imanentní příčina všech věcí

Na tomto místě mi přijde významné ještě poukázat na to, že substance v metafyzice Spinozy není vnější příčinou věcí, ale naopak imanentní příčinou všeho (EI Prop. 18). Toto tvrzení vyplývá z toho, že vše, co existuje je v Bohu tedy v substanci (EI Prop. 15), kdy substance je příčinou sebe sama (EI Def. 1) a také substance nemůže zapříčinit jinou substanci (EI Prop. 3) a vytvořit jinou substanci (EI Prop. 6).

Substance je oním nekonečným jsoucnem závislým pouze na sobě – lze ji chápat pouze ze sebe (Def. 3) a oproti tomu stavy jsou jsoucna na ní závislé, jelikož nutně s sebou nenesou existenci jako substance. Toto nám ale stále nevysvětluje, co zapříčinilo vznik oněch modů uvnitř substance.

Odpověď spočívá v EI Prop. 16, které poukazuje na to, že právě ze substance plynou ony věci v modech, a to vede ke dvojím důsledkům. Substance „je příčinou všech věcí“ (EI Prop. 16 Cor. A) či modů a „je příčinou prostřednictvím sebe sama, nikoli prostřednictvím

---

⁹ Od EI Prop. 14, kde se píše, že „jiná substance než Bůh nemůže ani existovat ani být chápána“, které se opírá o důkaz existence Boha (EI Prop. 11), Spinoza konkretizoval substanci jako Boha a na dalších místech o ni píše jako o Bohu, a nikoliv jako o substanci, avšak já zde zůstávám nadále u tohoto označení.

něčeho jiného“ (EI Prop. 16 Cor. B). Spinoza tak ukazuje, že nemůže existovat jiná prvotní příčina než substance (EI Prop. 16 Cor. C) a je nemyslitelné, aby mody – jsoucna závislá na substanci se sama zapříčinila, pokud jsou v něčem jiném, a nikoliv v sobě samém (EI Def. 5).

Jsem si zároveň vědoma, že jsem zde nezmínila o jiných důležitých místech jako např. o důkazu existence Boha, který Spinoza podává v EI Prop. 11¹⁰, ani se příliš nezabývala onou příčinností substance a jinými otázkami se substancí spojenými. Mým záměrem totiž pouze bylo představit základní obrysy Spinozovy metafyziky, které je nutné vysvětlit, než přejdu k samotnému Spinozovu pojetí nekonečna.

---

¹⁰ EI Prop. 11: „Bůh neboli substance pozůstávající z nekonečného počtu atributů, z nichž každý vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci, existuje nutně.“

3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance

Nekonečno je velmi významným konceptem ve Spinozově metafyzice. Je onou zásadní charakteristikou substance, jenž je absolutně nekonečným jsoucnem. K tomuto jsoucnu se dále dle Spinozy váže vlastnost nedělitelnosti a jednoty – tedy nemožnosti jsoucno dělit na části. Substance lze chápat pouze v její celistvosti. Této problematice absolutního nekonečného jsoucna se Spinoza věnuje zejména v EI Prop. 15 Sch. a také v EI Prop. 13¹¹, která se týká otázky nedělitelnosti substance. Jak již bylo řečeno, substance je pouze jedna a je jím jedině Bůh (EI Prop. 14) a také, že vše spočívá v substanci a lze to z ní chápat (EI Prop. 15).

Výše jsem podrobněji charakterizovala onu substanci neboli Boha¹² a nyní blíže přistoupím k spleťté otázce nekonečna, o které Spinoza píše v souvislosti s otázkou, v jakém smyslu můžeme Bohu připisovat hmotu a nakolik je hmota nekonečná. Zde totiž Spinoza ukazuje, že k přirozenosti Boha náleží rozprostraněnost, která je nedělitelná a nekonečná.

Ona tvrzení o tělesnosti Boha a nekonečnosti hmoty byla totiž mnohými odpůrci Spinozy odmítána. Pokud Bohu má náležet hmota, musí být nekonečná a nedělitelná, píše Spinoza, což je ale problém, protože základní charakteristikou hmoty bývá chápána obvykle její dělitelnost. Spinoza tak v EI Prop. 15 Sch. vysvětluje, z jakých důvodů odpůrci nepřijímají fakt, že by k Bohu náležela hmota, která by byla nedělitelná. Uvádí tak dva hlavní argumenty, kterými ono tvrzení napadají.

- 1) Pokud by byl Bůh tělesnou substancí, musel by se skládat z částí.
- 2) Bůh je naprosto dokonalý, a tak nemůže trpět nedokonalostí, přičemž hmota je dělitelná a trpět může.

(EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 22-23)

Spinoza proto poukazuje na problematická místa těchto argumentů, která pak mohou vést k nesmyslným závěrům. Svá tvrzení tak dokazuje sporem.

---

¹¹ EI Prop. 13: „Absolutně nekonečná substance je nedělitelná.“

¹² Viz předchozí kapitola 3 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie.

Dle Spinozy první argument vede k myšlence dělení substance na dvě části, přičemž tyto části by mohly být konečné či nekonečné, avšak v obou případech by se pak nemohlo jednat o nekonečno, které se s Bohem pojí. Pokud by části ovšem byly konečné, tak by se nekonečno skládalo z konečných částí, avšak Spinoza upozorňuje na to, že substance nemůže být agregátem všech konečných částí, to by se pak nejednalo o nekonečno. A zároveň pokud by jednotlivé části byly nekonečné, došlo by k tomu, že by jedno z nekonečen (to nerozdělené na části) bylo dvakrát větší než jiné nekonečno.

Druhý argument tak vychází z předpokladu o dělitelnosti hmoty, která je díky tomu nedokonalá, a tedy nepříslušící Bohu. Klíčem pro pochopení je pojetí nekonečna jako něčeho neomezeného a konečna, jakožto něčeho omezené svými hranicemi.¹³ Ono omezení je např. tvar dané věci s určitými rozměry (EI Def. 2) – věc se s představitelným tvarem nerozpíná do nekonečna, jsme u ní schopni určit, kde ona věc končí a případně začíná.

Proč ale vůbec člověk nahlíží množství (kvantitu) hmoty jako něco dělitelného, a tedy konečného? Je tomu tak, jelikož existuje dvojí způsob rozumění kvantitě, a to *abstraktně* na základě představivosti – jak se nám ukazuje daná věc v představách – a *rozumem*, kdy k věci přistupujeme jako k věci obecné. Spinoza ale upozorňuje, že tyto dvojí způsoby nejsou v souladu, totiž že to, jak se nám něco zdá – jaké máme o věci představy – neodpovídá nutně tomu, jak je tomu ve skutečnosti. Představovat si tělesnou substanci jako shluk částic je podle Spinozy stejně nesmyslné jako „tvrdit, že těleso se skládá z ploch, plochy z čar a čáry z bodů“ (EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 23). Tímto Spinoza nejspíše myslí to, že si mysl uspořádává věci do určitých segmentů a rozlišuje u nich části. Mysl tím vytváří umělé dělení, jelikož ke skutečnému dělení nedochází a nové části nevznikají. Jedná se pouze o způsob představování a členění či uspořádání věcí v mysli, avšak ony věci samy o sobě skutečně odlišené nejsou. Toto tvrzení souvisí především se Spinozovým přesvědčením, že neexistuje reálné prázdno – místo, kde nic není. Všechno s sebou musí jistým způsobem souviset. V tomto pojetí tak existují části substance pouze modálně, čímž se rozumí, že ony části jsou stavy substance, nejedná se o pravé rozlišení věci na jednotlivé části, které jsou odděleny od substance (EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 24).

---

¹³ Toto místo rozvíjí a blíže specifikuje Spinoza ve svém 12. dopise, který napsal svému příteli Lodewijku Meyerovi. Blíže se jím budu zabývat později ve vztahu k nekonečnu.

Samozřejmě ale nedělitelnost atributu není to samé, co nedělitelnost substance, pro nedělitelnost substance tak Spinoza uvádí argumenty dvojí¹⁴:

- a) Kdyby substance byla dělitelná, pak by části, na které byla rozdělena byly substancemi nebo něčím jiným. Respektive by v prvním případě existovalo více substancí stejného atributu, přičemž nemůže existovat substance mající stejný atribut jako jiná substance (EI Prop. 5), nebo by došlo k tomu, že by se substance rozpadla a nebyla by již substancí.
- b) Substance, která je nutně nekonečná (EI Prop. 8), se nemůže skládat z částí, neboť části substance lze rozumět pouze jako konečné substancí, avšak Spinoza ukazuje, že taková substance nemůže existovat. Tedy dělitelnost substance v sobě nese spor (EI Prop. 13 Sch.).

A tedy pokud rozlehlost, jakožto jeden z atributů, náleží k substancí – Bohu, nemůže být dělitelná, jelikož by z ní by pak vyplývalo, že substance je dělitelná (EI Prop. 12). Ono dělení je totiž odčítáním od celku – tedy ubírání něčeho, co k něčemu náleží. Právě EI Prop. 15¹⁵ je významné tvrzení, neboť v něm Spinoza se snažil dokázat, že tělesnost (hmota) k Bohu náleží a že „absolutně nekonečná substance je nedělitelná“ (EI Prop. 13).

V této kapitole jsem se zabývala absolutním nekonečnem, substancí, to ale není jediným druhem nekonečna, se kterým se zde setkat. K otázce nekonečna se blíže Spinoza věnuje v Dopise o nekonečnu, neboť v Etice jsou určité otázky týkající se nekonečna nezodpovězená a tj. např. existence nekonečných modů.

---

¹⁴ Taktéž se k tomu přiklání ve své autorka práci Dea (2011, s. 606-607).

¹⁵ EI Prop. 15: „Cokoli je, je v Bohu a bez Boha nemůže nic ani být, ani být chápáno.“

4 Výklad šesti případů nejasností

Přijde mi významné zmínit, že Spinoza v Dopise o nekonečnu nejspíše nepředkládá svůj výklad nekonečna jako něco jedinečného, ale pouze jako „výsledek uplatnění základních metodických principů“ (Hemelík 2014, s. 12). Pouze zde odpovídá svému příteli na jeho žádost porozumět otázce, co je podstatou nekonečna, jaké jsou druhy nekonečen a také zejména na to, co lze přisuzovat konečným věcem a co naopak pouze nekonečným. Svým výkladem o nekonečnu se tak snaží postihnout přesná rozlišení mezi různými rovinami významu nekonečna, neboť se Spinoza domnívá, že „otázka po povaze nekonečnu se vždy zdála všem nesmírně obtížná, ba přímo neřešitelná“ (Spinoza 2014, s. 4). V Dopise o nekonečnu ale ukazuje, že ona otázka je řešitelná a mnozí učenci se ocitli na scestí v jejím řešení především kvůli nesprávně pochopeným pojmům a následným užíváním; např. pojmy určené konečným věcem pro poznání věcí nekonečných, a ba i zaměňovali ony pojmy – např. čas a trvání. Spinoza tak chce ukázat cestu, jak předejít těmto omylům a posléze nepravdivým míněním. K této problematice ve své studii Gueroult píše, že „potíže týkající se nekonečna vyplývají ze tří druhů nejasností, ke kterým dochází, protože se nám nedaří rozlišovat mezi jejími šesti různými případy“ (Gueroult 1979, s. 183).

Nežli charakterizují a rozliším jednotlivé druhy nekonečna, domnívám se, že je vhodné nejdříve těchto šest případů nejasností vyložit. Svůj výklad tak budu odvíjet především od výkladu Gueroulta (1979, s. 182-212) a komentářů k překladu Dopise o nekonečnu Hemelíka (2014, s. 12-23).

Těchto šest případů nejasnosti lze rozčlenit do tří dvojic protikladů (Gueroult 1979, s. 183). Na jejich základě tak lze rozpoznat několik druhů nekonečna.

Níže jmenuji jednotlivé případy rozdělené do tří dvojic¹⁶:

První pár:

1. „Co je nekonečné svou přirozeností neboli u čeho nekonečnost vyplývá z jeho definice.“

---

¹⁶ Jednotlivé případy nejasností pouze uspořádávám do dvojic protikladů, stejně jako to provedl Gueroult (1979, s. 183–184) - ale jednotlivé případy cituji přímo z Dopisu o nekonečnu přeloženým Hemelíkem, neboť se domnívám, že Hemelíkův překlad do češtiny ony případy výstižně vystihuje a jsou již takto srozumitelné a připravené k interpretaci.

2. „Co nemá žádné hranice, nikoli však z moci své esence, nýbrž silou [či mocí] své příčiny.“

Druhý pár:

3. „Co se nazývá nekonečným, protože nemá konce.“

4. „Co se nazývá nekonečným, čeho části, ačkoliv máme jeho maximum a minimum, přece nemůžeme adekvátně vyjádřit nějakým číslem.“

Třetí pár:

5. „Co můžeme pouze chápat, nikoli však si představit.“

6. „Co můžeme nejenom chápat, ale co si můžeme také představit.“

(Gueroult 1979, s. 183-184)

Z pohledu významových rovin se tak 1.–4. případ týká ontologické roviny nejasností, tedy tyto případy se nachází na úrovni bytí a jsoucná. Řeší se v nich, jaké ony věci jsou, v jaké podobě existují a s kterými jsoucnými je nesmíme zaměnit – např. konečné (čas) za nekonečné (trvání). Oproti tomu 5. – 6. případ se týká gnoseologické roviny tedy, jak ony věci poznáváme. Spinoza totiž v nich řeší otázku, co lze poznat rozumem, a nikoliv představivostí a co naopak rozumem i představivostí zároveň.

První případ¹⁷ tak platí pro substanci. Jedná se o ono nekonečno, která jsem charakterizovala v předcházející kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance. Hemelík (2014, s. 13) v souvislosti s tímto případem nejasností vykládá ono nekonečno plynoucí z přirozenosti věci neboli přímo z významu jeho definice jako „ten nejvlastnější význam slova ‚nekonečné‘“ (Hemelík 2014, s. 13). Je tím myšleno, že ona věc je nekonečná ve všech možných ohledech – nemá vnější ani vnitřní hranice, konce či omezení. (Hemelík 2014, s. 13). Je oním absolutním nekonečnem, ke kterému se mimo jiné váže nedělitelnost (EI Prop. 13). K tomuto bych ráda ještě doplnila, že ono absolutní nekonečno u Spinozy je pozitivní¹⁸, jelikož co je konečně si sebou nese částečný zápor. Totiž každé omezení je určitý způsob negace a stejně tak chybění něčeho – že se toho nedostává

---

¹⁷ 1. případ: „Co je nekonečné v důsledku své přirozenosti neboli z čeho nekonečnost vyplývá z významu jeho definice“ (Hemelík 2014, s. 4).

¹⁸ Charakteristikou povahy absolutního nekonečna se podrobněji v kapitole 5 Povaha reálného nekonečna.

– je chápáno u Spinozy jako druh negace, a to k Bohu, který je absolutně nekonečný, nemůže náležet. Z toho lze usuzovat, že Bůh je nanejvýš dokonalý a nekonečný.

Druhý případ¹⁹ na stranu druhou, platí pouze pro to, co je v něčem jiném a je chápáno z něčeho jiného (EI Def. 5), což odpovídá modu. Modus je něčím, co závisí na něčem jiném – tedy na substancí. Dále platí, že modus se vždy váže k jednomu z atributů. Tedy modus myšlení může být omezen pouze jiným modem myšlením a modus rozlehlosti pouze modem rozlehlosti (EI Def. 2). Modus svá omezení přijímá z vnější příčiny, tj. jiným modem. A na rozdíl od substance, kterou lze chápat pouze jako existující (podle EI Def. 1), modus může ale i nemusí existovat, přičemž zánik modu, stejně jako jeho omezení, může způsobit jen vnější příčina (EIII Prop. 4).

Kde se ale bere ona nekonečnost, pokud modus může být omezen jiným modem? Ona nekonečnost je totiž zabalena uvnitř každého modu – jedná se o vnitřní nekonečnost – tedy „neomezenost“ pramenící z vnitřní síly, což znamená, že si každý modus s sebou nenese omezení. Touto vnitřní silou působící u každého modu je imanentní příčina všech věcí – ona prvotní příčina všech věcí – substance (EI Prop.18), která umožňuje existenci daného modu, jelikož každý z modů je stavem substance (Gueroult 1979, s. 185-186).

Tuto vnitřní sílu působící v každé věci blíže popisuje Hemelík (2014, s. 14) v komentáři č. 2. Poukazuje na to, že onou vnitřní silou každé věci je činná esence, která je determinovaná imanentní příčinou všeho, jíž je substance. Činnou esencí se rozumí „snaha, s níž se libovolná věc snaží o setrvání ve svém bytí“ (EIII Prop.7) a kromě toho tato snaha „nezahrnuje žádný omezený čas nýbrž zahrnuje čas neohraničený“ (EIII Prop. 8). Pokud by totiž omezený čas zahrnovala, měla by předurčenou délku své existence, a to by pak vedlo k tomu, že po vypršení takové časové délky by si jednotlivá věc musela přivodit svůj zánik, což je v rozporu s tím, že „zánik libovolné věci může způsobit jen vnější příčina“ (EIII Prop. 4). Podle Hemelíka tak lze snaze rozumět jako „nekonečné moci být a jednat v omezeném, určitém, tj. konečném. Zdrojem nekonečna však není věc sama ale její imanentní příčina – substance neboli Bůh (Hemelík 2014, s. 14). Právě protože zdroj nekonečna není sama

---

¹⁹ 2. případ: „Co nemá žádné hranice, nikoli však z moci své esence, nýbrž silou své příčiny“ (Hemelík 2014, s. 4).

věc, ale její imanentní příčina – substance neboli Bůh, vnitřní síla se stává „prostou neurčitou tendenci o existenci a setrváním ve svém bytí“ (Gueroult 1979, s. 185).

U toho, co, nemá hranice mocí své příčiny – tedy u modů – se setkáváme s možností dělitelnosti na části, což je vlastně případ, který Spinoza rozebíral v EI Prop. 15²⁰. Ono dělení je umělé, jelikož samotné části nejsou reálné. Tímto „dělením“ si věci uspořádáváme do určitých segmentů a u nich pak rozlišujeme části. Je nemyslitelné, aby se rozlehlá substance skládala z části „neboli navzájem reálně odlišných těles [...] je to přesně stejné jako kdyby se někdo snažil sestavit čtverec nebo trojúhelník nebo něco jiného bytostně rozdílného od kruhu pouhým přidáváním a hromaděním mnoha kruhů“ (Hemelík 2014, s. 6). Věci jsou tak dělitelné pouze modálně, čímž se rozumí, že ony části jsou stavy substance. U modů nekonečná dělitelnost není v rozporu s jejich přirozeností – mody lze dělit, jelikož to nejsou reálné části substance. Co se týče rozlišení věcí v představivosti a v rozumu se ještě vrátím v souvislosti s pátým a šestým případem nejasností a navážu tak na rozlišení z EI Prop. 15²¹.

Jestliže tedy lze mody bez rozporu dělit či omezovat – pak by bylo na místě, jaké takové limity lze myslet např. u modů rozlehlosti²². Modus může být omezen pouze jiným modem (podle EI Def. 2). Omezit ho např. v jeho velikosti – tzn. daný modus nemůže se rozpínat dále, pokud k tomu nemá dostatečný prostor a prostředky k rozvoji. Toto si tak lze představit na rostlině, která potřebuje dostatek světla, prostoru v půdě a vody. Pokud se jí nedostává něčeho v dostatečné míře, nemůže se plně rozvinout. Jiné omezení může být např. v čase trvání – ona věc si nenesou s sebou ohraničený čas, ale čas neohraničený (EIII Prop. 8). Tedy jiný modus může ovlivnit trvání určitého modu. Každý modus si tak s sebou nese neurčitý čas. Jinými slovy mody hranice pouze přijímají, ale sami si je nenesou a konečnými jsou právě kvůli omezení ze strany jiných modů než sebe samých.

V souvislosti s druhým případem jsem se zmínila o konceptu trvání, který když si představujeme tak ho chápeme jako určitý druh kvantity v čase. Jedná se o vlastnost, která vymezuje existenci modů, avšak ono trvání je určeno jiným modem, a v tomto smyslu je onen modus konečný. U trvání tak lze uvažovat o určitém konci či začátku existování, neboť ho lze chápat pouze u existenci modů. Trvání je totiž odvozené z věčnosti substance. Trvání

---

²⁰ Viz pozn. č. 15.

²¹ Viz pozn. č. 15.

²² Pro porozumění, o jaká omezení se může jednat se mi jeví jako nejsrozumitelnější to vysvětlit právě na modech rozlehlosti.

ze svého významu totiž nevyklučuje možnost konce trvání – trvání samo tedy neurčité a neomezené. Oproti tomu u věčnosti tzv. věčné existenci je počátek a konec zcela nemyslitelný, neboť se jedná právě o charakteristiku absolutně nekonečné substance, která žádné omezení mít nemůže. Je proto nutné rozlišovat a chápat, že trvání a věčnost jsou si pouze sobě příbuzné koncepty. Další takovou vlastností modu je zmíněná velikost, která je společnou pro všechny mody rozlehlosti. A podobně jako u trvání, pokud ji chápeme na základě představivosti a jeví se nám jako konečná a dělitelná kvantita.

Dále třetí případ se vztahuje k věcem, které jsou nekonečné, protože nemají žádné konce či meze. Tento případ se oproti jiným případům nejasností netýká pouze jednoho druhu nekonečna, ale dvou, v závislosti na tom, jestli si onu nekonečnou věc představujeme či ji uchopujeme rozumem. (Gueroult 1979, s. 188)

Jedná se o určité posunutí pohledu na nekonečno, u kterého se zaměřujeme na nekonečno – tzn. věci bez konců – jakýchkoliv hranic, omezení či limit – tedy nekonečné z významu onoho slova, jelikož ono omezení či konec odporuje samé přirozenosti nekonečna (Hemelík 2014, s. 15).

Pokud si takovou věc pouze představujeme, problém spočívá v tom, že nejsme schopni objevit její konce, ale zároveň ani najít důvod, že by takový konec nemohl být. V tomto případě totiž nekonečno nahlížíme z vnějšku mimo to, co ho činí nekonečným. Toto nekonečno spočívá v omezení, které s sebou nese představivost, a tedy toto nekonečno je představované a nikoliv reálné (Gueroult 1979, s. 187-188).

Oproti tomu, když onu věc nahlížíme rozumem jako nutně nemající konec, je jím ono absolutní nekonečno substance a dále tzv. nekonečný modus, který je nekonečný jako nekonečno substance samé. Podrobně se tímto druhem modu budu zabývat v podkapitole 6. 2. 2 Nekonečno nekonečných modů, neboť ony nekonečné mody jsou něčím, co zůstává ve Spinozově metafyzice nejednoznačné a objevuje se řada interpretací (Hemelík 2014, s. 15; Gueroult 1979, s. 188-189; Deleuze 2016, s. 66-91; Yovel 1991, s. 79-96), co ony nekonečné mody jsou a jaký druh nekonečna jim lze přisuzovat.

Čtvrtý případ nejasnosti se zabývá problémem nemožnosti vyjádřitelnosti částí uvnitř maxima a minima nějakým číslem – jinými slovy mezi určitými limity či hranicemi. Zde vlastně dochází k paradoxnímu pokusu o zachycení nekonečna číslem, což s sebou nese

rozporuplnost, na kterou Spinoza v Dopise o nekonečnu poukazuje. Tento případ se týká modů a naráží na problém jejich nekonečné modální dělitelnosti. Pokud chceme něco zachytit číslem, domníváme se, že je to měřitelné a vymežitelné – jinými slovy nacházíme hranice, jenže v tomto případě narážíme i na onu nekonečnou dělitelnost modu. Další problém spočívá již s konceptem čísla, který s sebou nese určitou konečnost, jelikož tím chceme vyjádřit určitost nějaké kvantity (množství). Pokud ale dochází k nekonečnu částí, pokoušíme se číslem, ne zcela vhodným nástrojem, zachytit něco, co právě konce nemá. Zdá se tedy, že části uvnitř těchto hranic unikají číslu, ale je tomu právě naopak, tyto části „pouze překonávají naši schopnost přiřazovat částem číslo“ (Gueroult 1979, s. 190).

Celý problém totiž vychází z neuvědomělého rozdílu mezi poznáváním věci rozumem a těmi, které poznáváme rozumem a zároveň představivostí, a dále z nesprávného užívání konceptu čísla, jelikož si neuvědomujeme, co přesně číslo je. Problém uchopování konceptu čísla a dalších dvou příbuzných konceptů – míra a čas – plyne z nejasností pátého a šestého případu. Blíže se této nejasnosti budu věnovat právě při výkladu těchto dvou případů.

Pátý a šestý případ se týká toho, co lze poznat pouze rozumem a tím, co lze poznat rozumem a zároveň představivostí. Předchozí čtyři případy a z nich vyplývající pravdy jsou totiž v neprospěch rozumu ignorovány. Dochází k tomu, protože věci posuzujeme podle toho, jak jsme je poznali a právě např. mody rozlehlosti poznáváme obvykle nejdříve smysly a dále je zpracováváme v představivosti – tedy utváříme si o nich představu, jaké se nám ony věci zdají být (Gueroult 1979, s. 191). Tedy „rozum²³ poznává esence, představivost poznává pouze existenci; rozum zachycuje věci tak, jak jsou v sobě, představivost se zmocňuje pouze toho, jaké stavy věci vyvolávají v našem těle“ (Hemelík 2014, s. 14). Rozumem tak získáváme poznání o substanci a může se jím blížit k poznání povahy věcíh samých, neboť substance zahrnuje mody, a ty jsou rozumem taktéž poznatelné, protože jsou to její stavy. Rozumem jsme tak schopni rozpoznat mody a substanci, a chápat tak mody jako věci náležící substanci. Oproti tomu představivostí sice mody substance poznáváme, ale poznáváme je zmateně – máme o nich nejasné poznání, jelikož představivostí je vnímáme

---

²³ Zde Hemelík překládá významnou pasáž z výkladu Gueroulta (1979) týkající se rozdílu mezi rozumem a představivostí a „understanding“ zde překládá jako rozumění. Já tuto pasáž takto přeloženou přejímám, jelikož se nedomnívám, že bych podala lepší překlad. Na jiném místě ale v parafrázi používám označení rozum pro „understanding“.

jako stavy našeho těla a bez poznání substance je tedy nenahlížíme jako věci náležící substanci (Gueroult 1979, s. 191).

V této souvislosti s poznáváním věcí rozumem a představivostí významně souvisí dvojí chápání kvantity, které jsem vyložila v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance

Nekonečno je velmi významným konceptem ve Spinozově metafyzice. Je onou zásadní charakteristikou substance, jenž je absolutně nekonečným jsoucnem. K tomuto jsoucnu se dále dle Spinozy váže vlastnost nedělitelnosti a jednoty – tedy nemožnosti jsoucno dělit na části. Substance lze chápat pouze v její celistvosti. Této problematice absolutního nekonečného jsoucna se Spinoza věnuje zejména v EI Prop. 15 Sch. a také v EI Prop. 13, která se týká otázky nedělitelnosti substance. Jak již bylo řečeno, substance je pouze jedna a je jím jedině Bůh (EI Prop. 14) a také, že vše spočívá v substanci a lze to z ní chápat (EI Prop. 15).

Výše jsem podrobněji charakterizovala onu substanci neboli Boha a nyní blíže přistoupím k spletité otázce nekonečna, o které Spinoza píše v souvislosti s otázkou, v jakém smyslu můžeme Bohu připisovat hmotu a nakolik je hmota nekonečná. Zde totiž Spinoza ukazuje, že k přirozenosti Boha náleží rozprostraněnost, která je nedělitelná a nekonečná.

Ona tvrzení o tělesnosti Boha a nekonečnosti hmoty byla totiž mnohými odpůrci Spinozy odmítána. Pokud Bohu má náležet hmota, musí být nekonečná a nedělitelná, píše Spinoza, což je ale problém, protože základní charakteristikou hmoty bývá chápána obvykle její dělitelnost. Spinoza tak v EI Prop. 15 Sch. vysvětluje, z jakých důvodů odpůrci nepřijímají fakt, že by k Bohu náležela hmota, která by byla nedělitelná. Uvádí tak dva hlavní argumenty, kterými ono tvrzení napadají.

- 1) Pokud by byl Bůh tělesnou substancí, musel by se skládat z částí.
- 2) Bůh je naprosto dokonalý, a tak nemůže trpět nedokonalostí, přičemž hmota je dělitelná a trpět může.

(EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 22-23)

Spinoza proto poukazuje na problematická místa těchto argumentů, která pak mohou vést k nesmyslným závěrům. Svá tvrzení tak dokazuje sporem.

Dle Spinozy první argument vede k myšlence dělení substance na dvě části, přičemž tyto části by mohly být konečné či nekonečné, avšak v obou případech by se pak nemohlo jednat o nekonečno, které se s Bohem pojí. Pokud by části ovšem byly konečné, tak by se nekonečno skládalo z konečných částí, avšak Spinoza upozorňuje na to, že substance nemůže být agregátem všech konečných částí, to by se pak nejednalo o nekonečno. A zároveň pokud by jednotlivé části byly nekonečné, došlo by k tomu, že by jedno z nekonečen (to nerozdělené na části) bylo dvakrát větší než jiné nekonečno.

Druhý argument tak vychází z předpokladu o dělitelnosti hmoty, která je díky tomu nedokonalá, a tedy nepříslušící Bohu. Klíčem pro pochopení je pojetí nekonečna jako něčeho neomezeného a konečna, jakožto něčeho omezené svými hranicemi. Ono omezení je např. tvar dané věci s určitými rozměry (EI Def. 2) – věc se s představitelným tvarem nerozpíná do nekonečna, jsme u ní schopni určit, kde ona věc končí a případně začíná.

Proč ale vůbec člověk nahlíží množství (kvantitu) hmoty jako něco dělitelného, a tedy konečného? Je tomu tak, jelikož existuje dvojí způsob rozumění kvantitě, a to abstraktně na základě představivosti – jak se nám ukazuje daná věc v představách – a rozumem, kdy k věci přistupujeme jako k věci obecné. Spinoza ale upozorňuje, že tyto dvojí způsoby nejsou v souladu, totiž že to, jak se nám něco zdá – jaké máme o věci představy – neodpovídá nutně tomu, jak je tomu ve skutečnosti. Představovat si tělesnou substanci jako shluk částic je podle Spinozy stejně nesmyslné jako „tvrdit, že těleso se skládá z ploch, plochy z čar a čáry z bodů“ (EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 23). Tímto Spinoza nejspíše myslí to, že si mysl uspořádává věci do určitých segmentů a rozlišuje u nich části. Mysl tím vytváří umělé dělení, jelikož ke skutečnému dělení nedochází a nové části nevznikají. Jedná se pouze o způsob představování a členění či uspořádání věcí v mysli, avšak ony věci samy o sobě skutečně odlišené nejsou. Toto tvrzení souvisí především se Spinozovým přesvědčením, že neexistuje reálné prázdno – místo, kde nic není. Všechno s sebou musí jistým způsobem souviset. V tomto pojetí tak existují části substance pouze modálně, čímž se rozumí, že ony části jsou stavy substance, nejedná se o pravé rozlišení věci na jednotlivé části, které jsou odděleny od substance (EI Prop. 15 Sch., Spinoza 2004, s. 24).

Samozřejmě ale nedělitelnost atributu není to samé, co nedělitelnost substance, pro nedělitelnost substance tak Spinoza uvádí argumenty dvojí:

a) Kdyby substance byla dělitelná, pak by části, na které byla rozdělena byly substancemi nebo něčím jiným. Respektive by v prvním případě existovalo více substancí stejného atributu, přičemž nemůže existovat substance mající stejný atribut jako jiná substance (EI Prop. 5), nebo by došlo k tomu, že by se substance rozpadla a nebyla by již substancí.

b) Substance, která je nutně nekonečná (EI Prop. 8), se nemůže skládat z částí, neboť části substance lze rozumět pouze jako konečné substancí, avšak Spinoza ukazuje, že taková substance nemůže existovat. Tedy dělitelnost substance v sobě nese spor (EI Prop. 13 Sch.).

A tedy pokud rozlehlost, jakožto jeden z atributů, náleží k substancí – Bohu, nemůže být dělitelná, jelikož by z ní by pak vyplývalo, že substance je dělitelná (EI Prop. 12). Ono dělení je totiž odčítáním od celku – tedy ubírání něčeho, co k něčemu náleží. Právě EI Prop. 15²⁴ je významné tvrzení, neboť v něm Spinoza se snažil dokázat, že tělesnost (hmota) k Bohu náleží a že „absolutně nekonečná substance je nedělitelná“ (EI Prop. 13).

V této kapitole jsem se zabývala absolutním nekonečnem, substancí, to ale není jediným druhem nekonečna, se kterým se zde setkat. K otázce nekonečna se blíže Spinoza věnuje v Dopise o nekonečnu, neboť v Etice jsou určité otázky týkající se nekonečna nezodpovězená a tj. např. existence nekonečných modů. V EI Prop. 15²⁵ Sch. Spinoza vysvětluje, že kvantitu vnímáme abstraktně (odděleně) představováním a reálně rozumem. Pokud si věc představujeme její kvantita může být nekonečně dělitelná, a dokonce může být rozdělena na konečné části, jelikož tato kvantita je to, jak se nám ukazují věci v představách, tedy jaké se nám zdají být. Pokud ale věci rozumíme, otázka počítatelné kvantity se tu jeví

---

²⁴ Viz poznámka č. 14.

²⁵ Viz pozn. č. 14.

jako zcestná, neboť reálně žádné části věcí nejsou, protože vše tvoří nepřerušitelný celek – substanci. (EI Prop. 15 Sch.).

V Dopise o nekonečnu se Spinoza zmiňuje o trojici pojmů – číslo, čas a míra – které z chápání věcí v představách vyplývají. Ona trojice pojmů reprezentuje v obecně rovině způsoby, jak si mysl uspořádává a člení samotné věci, aby si je v představivosti mohla zachytit a vztahovat se k nim, ale to neodpovídá na otázku, co tyto věci jsou. Gueroult (1979, s. 198) tak na základě Dopisu o nekonečnu tuto trojici pojmů interpretuje jako „výplody naší představivosti či jsoucna představ, nicotné poznání a pomůcky představivosti.“

Gueroult (1979, s. 199) výplody naší představivosti rozumí ony zmíněné módy představování. Tímto pojmenováním tak chce poukázat na to, že nic jako čas, číslo a míra podle Spinozy v přírodě neexistuje. Jedná se pouze o pomocné koncepty, které jsme si vymysleli k jednoduššímu vysvětlení jevů v přírodě. Přičemž čas nám slouží k určení trvání neboli jedině měřítko k jeho určení, míra k určení nějakého množství a číslo nám slouží jako prostředek k vyjádření určitého počtu (Gueroult 1979, s. 198-199).

Na to navazuje ona charakteristika těchto pojmů jako „nicotného poznání“. Protože pokud se jedná o vymyšlenou charakteristiku věcí, tato charakteristika nenese žádné pravdivé poznání, pokud je pravda definována jako shoda ideje s jejím předmětem, a stejně tak u nich nemůžeme říct, že ony pojmy jsou nepravdivé, ale ani tak pravdivé. Reálně totiž nenajdeme žádné předměty, které by jim odpovídali (Gueroult 1979, s. 189).

A nakonec pomůckami představivosti je míněno, že „nám umožňují si snáze [věci] představovat“ (Gueroult 1979, s. 200) takové, jaké jsou, tedy např. zda jsou větší než jiné a v jaké míře, jak dlouho trvají v určitém stavu a za pomoci čísel u nich můžeme určit konečnou kvantitu – tedy jejich počet (Gueroult 1979, s. 200).

Těmito pomůckami představivosti jsme tedy schopni poznávat přírodu. Můžeme na základě nich stanovit vztahy mezi věcmi, lépe si věci představit a také je mezi sebou srovnávat. Zde se ale objevuje problém, který spočívá v tom, že přírodu tak jimi zachycujeme jako konečnou, tj. v diskrétních hodnotách – číslem – a nejsme tak schopni odlišit substanci od jejich stavů a celá příroda se nám díky tomu jeví jako nesouvislá a přerušitelná. (Gueroult 1979, s. 199-200).

Pokud se tedy zamění, co lze poznat pouze rozumem s tím, co lze poznat rozumem i představivostí, vede to k fatálním omylům. Ono světlo rozumu se totiž zatemní představivostí a dochází tak obrácení poznání přírody naruby (Gueroult 1979, s. 192). Mody se v představivosti jeví jako vzájemně nezávislé jeden na druhém „jako reálně oddělené, čímž diskontinuitně rozbíjí to, co je ve vlastním smyslu spojité“ (Hemelík 2014, s. 17). Totiž, že věci jsou mezi sebou různými způsoby oddělené, jelikož představivost nenahlíží na mody jako na něco v něčem jiném (EI Def. 5) – tedy v substanci, jelikož ji nezná. Substanci jsou následně přisuzovány vlastnosti, které ji nepřísluší – jako např. dělitelnost a to, že je agregátem konečných částí, u kterých je myslitelný nekonečný počet, Spinoza ale v EI Prop. 15 Sch. ukazuje, že něco takového je u substance, nedělitelného, absolutně nekonečného jsoucna, nemožné a nesmyslné, jak jsem poukázala na Spinozovy důkazy v předcházejících kapitolách mé bakalářské práce.

Na základě rozumu se tak ukazuje očividné, že vše musí se sebou souviset a nelze mít reálně odlišené části. Dokázáním nedělitelnosti substance tak Spinoza dokazuje právě její souvislost a celistvost (Gueroult 1979, s. 193).

Spinoza tak v Dopise o nekonečnu upozorňuje, jak nebezpečné je smíchat pojmy postihnutele rozumem, totiž zaměňovat trvání za čas a dále čísla za kvantitu – tedy nerozumět, co ony pomůcky představování vlastně jsou – a tedy nebylo dříve překvapující, když mnozí učenci se při snaze vysvětlit děje přírody „se tak neobyčejně zamotali, že se nemohli vymotat jinak než obrácením všeho naruby a připuštěním věcí nesmyslných, ba těch nejnesmyslnějších“ (Hemelík 2014, s. 7). Oni učenci pak docházejí k nesmyslným tvrzením, že trvání se skládá z okamžiků, přímka se skládá z bodů aj. Jedná se tedy o případy špatně pochopené kvantity, kterou pomůckami představivosti člověk takto nemůže zcela pochopit či se domnívat, že tak poznává pravou podstatu přírody (Hemelík 2014, s. 7).

Spinoza tak uvádí příklad člověka, který se snaží pochopit, jak mohla uplynout hodina tím, že čas dělí na polovinu části – na menší časové jednotky. Po získání oné poloviny, zbytek opět dělí na polovinu a takhle neustále pokračuje. Tento člověk tak nejenže nepochopí, jak mohla uplynout hodina, ale také se dělením nikdy nedobere k posledním a konečným částem, což je právě onen případ, kdy člověk zná oba limity – maximum a minimum (Hemelík 2014, s. 7). V tomto případě ví, že ono minimum je žádný čas – tedy 0 minut či 0 hodin – ono maximum je 1 hodina či 60 minut.

Jak jsem psala výše, toto vede ke zdání, že části unikají číslu, ale ve finále pouze překonávají naši schopnost přiřazovat částem číslo. Číslo tedy, jak bylo výše řečeno, je pouhou pomůckou představivosti a nepoznáváme tím samou povahu věcíh o sobě. Jedná se o myl, který pramení z naší představivosti – přestože tedy onu věc vymežíme limity a nacházíme tak jakkoliv malinkatou část věci a stále nenacházíme onu „poslední“. Číslo totiž zachycuje pouze diskrétní (konečné) hodnoty a usilovat o zachycení nekonečna něčím, co pojme pouze konečné hodnoty. Číslo se tak ukazuje jako nevhodným prostředkem k popsání nekonečna, neboť nás vede k jemu popírání. (Gueroult 1979, s. 190).

Tímto jsem na základě výkladu Hemelíka (2014, s. 12-23) a Gueroulta (1979, s. 182-212) vysvětlila všech šest případů nejasností a nyní bych přešla ke čtyřem otázkám Spinozy, týkající se toho: „čemu nám znemožnila nejasnost mezi jednotlivými dvojicemi případů rozumět:

- a) Jaké nekonečno nelze rozdělit na části a které ani části nemá.
- b) Jaké [nekonečno] je naopak dělitelné bez [jakéhokoliv] rozporu.
- c) Jaké [nekonečno] může být bez jakýkoliv obtíží být chápáno větší než jiné.
- d) Jaké [nekonečno], na stranu druhou, nemůže být chápáno jako větší než jiné.“

(Gueroult 1979, s. 184).

Nekonečno, které není možné dělit na části, je nekonečno absolutní náležící substanci. Vyplývá to z přirozenosti substance, ke kterému přísluší. Substance předchází svým stavům (EI Prop. 1), je chápána sama ze sebe a je v sobě (EI Def. 1). Na toto jsem významně poukázala v souvislosti s výkladem EI Prop. 15²⁶ v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance.

Když tedy navážu na onen druh nekonečna v nekonečné dělitelnosti – je myslitelný pouze u konečných modů substance. Mody, a zejména ty konečné, mohou mít z vnější příčiny konečné trvání, velikost a zároveň každý z nich je svým vlastním způsobem nekonečně dělitelný. Mody jsou totiž nekonečné z mocí své příčiny – vnitřní síly, kterou je substance, imanentní příčina všeho. A právě u konečných modů lze jedno z nekonečen chápat jako větší než jiné (Gueroult 1979, s. 195-196).

---

²⁶ Viz pozn. č. 14.

Oproti tomu absolutní nekonečno náležící substanci, nelze chápat jako větší či menší, jelikož je jedinečné, nedělitelné a věčné. Substance je samotným principem nekonečně dělitelných modů, neboť od ní se její stavy odvíjí a k ní náleží. Vlastnost dělitelnosti tak může být pouze vlastností modů. Chápání absolutního nekonečna jako většího či menšího je nemyslitelné a nemožné (Gueroult 1979, s. 195-197).

5 Povaha reálného nekonečna

Všechna nekonečna, pokud neplynou z omezenosti představivosti, jsou reálná a skutečná. Avšak ono nejvlastnější nekonečno plně naplňuje význam pojmu „nekonečna“ je nekonečno absolutní. Domnívám se tak, že ona povaha Spinozova pojetí nekonečna spočívá právě zde a nekonečno svého druhu odvozuje svou povahu či přirozenost na základě tohoto nekonečna. V následujících odstavcích se tak pokusím celou tuto povahu, která se váže na substanci, popsat.

Absolutní nekonečno, jak již bylo vyloženo s prvním případem nejasností, je nekonečnem přímo ze své přirozenosti, jedná se o jsoucnost, které nelze chápat jinak než jako nekonečné. Popisujeme ho tak charakteristikami²⁷ jako je věčnost, jedinečnost, dokonalost, neomezenost a nezávislost. V tomto smyslu se ale může zdát, že ony charakteristiky s sebou nesou negaci, což se domnívám, že je – v souvislosti s výkladem rozličenosti rozumu a představivosti – zapříčiněno tím, že ona pojmenování vznikala podle představivosti a nikoliv rozumu. Tato pojmenování totiž zachycují onu neschopnost si představit něco, co je bez konců, bez omezení a je zcela souvislé a neohraňované oproti tomu, co lze vymezit, omezit a jednoduše si představit.

V Spinozově metafyzice je tak absolutní nekonečno myšleno jako něco zcela pozitivního, čemuž lze rozumět jako „plnosti, bohatosti a nevyčerpatelnosti všech určení“ (Hemelík 2014, s. 13). Pokud bychom se např. zaměřili na charakteristiku dokonalosti, která se mi jeví jako nejvíce srozumitelná, ukazuje se jako zcela očividné, že nelze myslet cokoli dokonalejšího, protože pokud je něco dokonalé, už to musí být úplné (pozitivní) ve všech ohledech a nelze uvažovat, že by jakákoliv část mohla být lepší. Myslet něco dokonalejšího totiž popírá pojem dokonalosti. Z pohledu této charakteristiky se zdá absurdní, že bychom mysleli ještě jiné „absolutní“ nekonečno.

Hemelík zároveň ale upozorňuje, že všechny charakteristiky, které ono absolutní nekonečno popisují, jsou pouhými „přibližnými charakteristikami, neboť něco takového zůstává ve své absolutní nekonečné plnosti pozitivně zcela nemyslitelné a v tomto ohledu nepoznatelné“ (Hemelík 2014, s. 13). Tímto chtěl Hemelík naznačit, že nekonečno lze pouze obmýšlet, a nikoliv rozumem postihnout.

---

²⁷ Tyto charakteristiky jsem vyložila v kapitole 2 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie.

Pokud tedy nelze lidským rozumem postihnout povahu toho, co je absolutně nekonečné, ukazuje se jako velmi příhodná charakteristika neurčita (indeterminate). Absolutní nekonečno totiž není ničím vymezeno či určeno oproti modům. Neurčitost se tak jeví jako jeden z možných přístupů, jak se k povaze nekonečna blížit.

Co ale znamená ona neurčitost nekonečna? Je tím myšleno, že u tohoto nekonečna chybí konkrétní určení či vymezení. Další možností, jak na tuto neurčitost nahlížet je jako na možnost substance nabývat nekonečno možných určení, přičemž žádné z těchto určení není pro substanci konečné. V jejích stavech – modech – se substance pouze projevuje, avšak její přirozenost zůstává stejná – neurčitá a nekonečná. Významně tak tuto charakteristiku substance jakožto neurčita ve své studii rozpracovala Dea (2011, s. 603-621).

Současně s autorkou Dea (2011, s. 609) se domnívám, že v současném laickém pojetí nekonečna převládá především matematické pojetí. Nekonečno je tak chápáno buď jako nekonečná řada, která se neustále rozpíná, nebo jako nekonečno nacházející se uvnitř limit maxima a minima, kdy nalézáme nekonečně malé části a nemůžeme identifikovat "poslední" částici (viz výklad čtvrtého případu nejasností v Dopise o nekonečnu). Tyto dvojí chápání nekonečen však představují druhořadá pojetí. Jak jsem již naznačila, existuje významnější pojetí nekonečna, které přísluší samotné substanci a na tomto místě bych za pomoci charakteristiky neurčita blíže vysvětlila, co je onou povahou absolutního nekonečna, a tedy reálného nekonečna vůbec.

Dea (2011, s. 610) ve své studii rozvíjí analogii mezi souvztažností pojmů v gramatice a souvztažností pojmů v metafyzice. Touto analogií se tak můžeme značně přiblížit k tomu, jak rozumět něčemu zcela nekonečnému. Zároveň se ale jedná o chápání, která se nám dnes může jevit jako cizí a neznámé, protože si nekonečnost v gramatice jazyka neuvědomujeme.

V gramatice je totiž pojem podstatných jmen (subjektů) příbuzný pojmu substance, zatímco přísudek (predikát) v gramatice vychází z latinského slova „attributus“, které se taktéž používá k označení atributu substance v latině. V mnoha případech se podstatná jména stávají reprezentantem podmětu, zatímco přísudek je vyjádřen slovesnou formou. Tato gramatická souvztažnost přísudku s podmětem je tedy velice podobná ontologické souvztažnosti mezi substancí a atributem.

Je třeba poznamenat, že u Spinozy onen podmět podstatných jmen lze asociovat spíše s atributem, jelikož v každém atributu je vyjádřena přirozenost substance. A ona přirozenost substance vypovídá o tom, jaká je podstata substance, a co substance je. Spinoza tak rozumí

substanci jako přísudku, který je vyjádřen slovesně, a nikoliv jako podmětu, který je obvykle vyjádřen právě podstatným jménem. Dea (2011, s. 609) se domnívá, že tomu tak je vlivem hebrejštiny, skrze kterou mu byla poprvé zprostředkována nauka o Bohu. Tento jazyk totiž upřednostňuje slovesa oproti latině, která upřednostňuje jmenná určení, tj. podstatná jména (nomena). Z tohoto důvodu Spinoza chápe Boha jako jeho působení, proměnlivost, která je nekonečná v jeho stavech. Slučuje Boha s tím, jak se projevuje a jeho „určení“ onu přirozenost slučuje s tím, kde spočívá, a tj. v attributech (Dea 2011, s. 609-611).

Analogicky k neurčitosti substance, sloveso v gramatice, pokud se nachází v infinitivu, je samo neurčité – nelze u něj téměř nic určit – jediné charakteristiku dokonavosti, v čemž tato analogie může selhávat. Pokud si ale toto odmyslíme, v infinitivu slovesa nelze nic – tedy je nemožné určit např. osobu, číslo a čas. Sloveso tak nabývá určitosti právě až ve větě, kdy vyjadřuje přísudek. Stejně je tomu právě u Boha, který je sám v sobě neurčitý a ona určení nabývá ve svých stavech. V jeho přirozenosti je totiž nepřipouštět jakoukoliv určitost tedy nezahrnovat jakoukoliv negaci, protože tím by mu byla odebrána jeho plnost, nekonečnost a neomezenost a už by se nemohlo jednat o absolutně nekonečné, a tedy zcela pozitivní jsoucno.

Pokud rozumíme Bohu, jako tomu, co je v sobě a je chápáno samo ze sebe (EI Def. 1), tak ho nemohlo nic určit. Zatímco mody jsou naopak vždy něčím determinované, ať už z vnějšku – tedy jiným modem – nebo z vnitřku – tedy substancí. Jak jsem již vyložila v kapitole 2 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie, Bůh neboli substance „je příčinou všech věcí“ (EI Prop. 16 Cor. A) či modů a „je příčinou prostřednictvím sebe sama, nikoli prostřednictvím něčeho jiného“ (EI Prop. 16 Cor. B). V tomto smyslu substance, která je ze své přirozenosti není na ničem závislá a zapříčinila sebe a vše ostatní, co v ní je, je proto svou přirozeností neurčitá.

Když se tedy pokusím shrnout, co je tedy ona povaha reálného nekonečna. Jedná se o plnost, bohatost a dokonalost, protože ona povaha nepřipouští žádnou negaci, a je tedy svým způsobem neurčitá. Z tohoto pohledu pak mody, které jsou na substancí závislé a sami o sobě by nedávaly smysl, s sebou nesou jak konečnost, tak i nekonečnost. Tuto nekonečnost u modů blíže popíšu v následující kapitole 6. 2 Nekonečno vlastního a nevlastního významu, ve které rozliším různé druhy nekonečen, a to především na základě výkladu šesti případů nejasností a prvního oddílu knihy Etiky.

6 Rozlišení druhů nekonečna

V této části bych ráda rozlišila několik druhů nekonečna plynoucí z Etiky a rozboru šesti případů nekonečna v Dopise o nekonečnu.

Tato rozlišení druhů nekonečen se odvíjí podle toho:

- a) čemu může nekonečno náležet,
- b) jestli se jedná o nekonečno vlastního či nevlastního významu, tj. rozlišení absolutního nekonečna od nekonečna svého druhu
- c) a zda se jedná o reálné (pravé) nekonečno či ono nekonečno potenciální (představované)

Poznamenávám, že tato rozlišení jsou takto uspořádána vlivem mého rozumění. Jedná se o pouze o jeden ze způsobů, jak nahlížet na Spinozova pojetí nekonečna. Touto cestou mi připadalo nejsrozumitelnější jednotlivá pojetí uspořádat a postupně se jimi zabývat.

6.1 Čemu může nekonečno náležet

Z hlediska, čemu může nekonečno náležet, Spinoza ukazuje, že substanci, atributům, a dokonce i modům.

Substance, jak jsem již ukázala výše, je tzv. absolutně nekonečné jsoucno – je něčím „co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama“ (EI Def. 3), čemuž lze rozumět jako něčemu, co závisí pouze na sobě samé, s čímž se dále pojí její charakteristiky jedinečnosti, nedělitelnosti, věčnosti a imanentní příčiny všech věcí a zároveň z její vlastní podstaty vyplývá, že je nutně nekonečná (EI Prop. 8).

Nelze proto opomenout atributy, které vyjadřují bytostné určení substance či realitu jejího bytí, spočívá v nich totiž samotná esence substance. Pokud tedy tvoří absolutně nekonečné jsoucno, nemůže se jednat o konečné části. Atributy jsou proto také nutně nekonečné.

Co se týče ale modů, ty jsou jsoucnem, které jsou v „něčem jiném a nelze je chápat ze sebe“ (EI Def. 5) a tedy se zdá, že jsou určitým způsobem omezené. Přesto Spinoza ukazuje, že obsahují něco, co je nekonečné. K této jejich nekonečnosti lze dojít na základě výkladu

druhého případu nejasností v Dopise o nekonečnu. Jedině u modů totiž lze uvažovat, že jsou nekonečné díky moci své příčiny.

6. 2 Nekonečno vlastního a nevlastního významu

Takto jsem vyložila, čemu může nekonečno náležet a nyní bych ráda rozlišila nekonečna na základě vlastního a nevlastního významu. Analogicky se k tomuto rozlišení vztahoval první a druhý případ nejasností, ve kterém se rozlišovalo nekonečno plynoucí z významu své definice a nekonečnou z moci či síly své příčiny. V prvním případě se ona charakteristika vázala na nekonečno náležící substanci, tj. absolutnímu nekonečnu, a v druhém případě se charakteristika vázala k nekonečnu příslušící modům, tj. nekonečnu svého druhu. Budu zde tedy srovnávat absolutní nekonečno a nekonečno svého druhu.

Na toto rozlišení Spinoza poukazuje již na začátku Etiky v definici Boha, kterému přísluší jedině absolutně nekonečné jsoucno. Sám píše, že k němu náleží: „absolutně nekonečné“, nikoli „nekonečné svého druhu“, protože cokoli je nekonečné pouze ve svém druhu, tomu můžeme upřít nekonečný počet atributů. Je-li však něco absolutně nekonečné pak k jeho esenci náleží vše, co vyjadřuje esenci a co v sobě nezahrnuje žádnou negaci“ (EI Def. 6 Exp.).

Toto nekonečno je zejména charakteristické tím, že přímo plyne ze své přirozenosti neboli přímo z významu jeho definice. Tedy jedná se o zcela úplné nekonečno. Tímto tak lze rozumět, že ono nekonečno je nekonečné ve všech možných ohledech – nemá vnější ani vnitřní hranice, konce či omezení (Hemelík 2014, s. 13). Je oním absolutním nekonečnem, ke kterému se mimo jiné váže nedělitelnost (EI Prop. 13).

Klíčem k porozumění tomu, v čem se nekonečno vlastního významu odlišuje od nevlastního, spočívá v přítomnosti či absenci jakékoliv negace v nekonečnu. Absolutní nekonečnu totiž nelze cokoli upřít a nemůže zahrnovat žádnou negaci, tj. omezení a konkrétní určení. Je oním plným, pozitivním jsoucnem²⁸. Cokoli, co je v nějakém ohledu určité je tedy také i konečné čili svým způsobem negativní (Hemelík 2014, s. 13).

Nekonečno svého druhu (nekonečno nevlastního významu) v sobě nese částečný zápor či se na něj váže. Hemelík (2014, s. 14) říká, že tento druh nekonečna je vlastně „nekonečnem v jiném nekonečnu“. Toto nekonečno se proto musí vázat k modům, jelikož

---

²⁸ Viz kapitola 5 Povaha reálného jsoucna.

mody jsou něčím, co je v něčem jiném (EI Def. 5). Dále dodávám, že nic mimo substanci, absolutně nekonečné jsoucno, neexistuje (EI Prop. 15²⁹).

Co se týče ale samotných modů je nutno rozlišit konečné a nekonečné mody, neboť nekonečné mody jsou zvláštním druhem modu, pro některé z nich dokonce neplatí ona vnitřní dělitelnost – tj. bezprostřední nekonečné mody (Deleuze 2016, s. 80). Proto jsem se rozhodla nejdříve popsat vnitřní nekonečnost u konečných modů a onu nekonečnost nekonečných modů.

6. 2. 1 Nekonečno konečných modů

Mody v tomto nekonečnu mají sami v sobě zabalenou nekonečnost či neomezenost pramenící z vnitřní síly. Onou vnitřní silou je substance, která je imanentní příčinou všech modů. Modus je na základě této vnitřní síly nekonečný, a tedy neomezený, ve své existenci. Tomu lze rozumět tak, že může např. nekonečně dlouho trvat. Nekonečné trvání ale není to samé, co věčná existence, jak jsem vysvětlila v předcházející podkapitole 4. 1 Výklad šesti případů nejasností v souvislosti s pátým a šestým případem nejasností. Modus sice z vnějšku se zdá být konečný a omezený, ale uvnitř něho spočívá vnitřní nekonečno, které se projevuje snahou o setrvání v bytí tzv. činnou esencí³⁰ dané věci (viz EIII Prop. 7³¹). Díky tomu pak modus nese omezení týkající se jeho existence.

Protože se ale jedná o konečný modus, jeho esence není věčná, ale omezená, a tedy konečná. Modus tak lze chápat jako existující i neexistující, oproti substanci, jejíž esence s sebou nese věčnou existenci. Modus se totiž stává konečným právě z vnějšku na základě vnější příčiny. Svá omezení, konečnost, nutně přijímá, neboť každý modus může být omezen pouze jiným modem (podle EI Def. 2). Jinými slovy modus je nekonečný ve své činnosti (infinite in act), dokud z vnějšku není omezen jiným modem (Gueroult 1979, s. 193-194). Podobně tomu je i se zánikem modu, který má také původ z vnější příčiny (podle EIII Prop.

---

²⁹ Viz poznámka č. 14.

³⁰ Blíže jsem onu činnou esenci charakterizovala v souvislosti s druhým případem nejasností.

³¹ EIII Prop. 7: „Snaha, s níž se libovolná věc snaží setrávat ve svém bytí, není nic jiného než činná esence této věci.“

4³²). Kromě toho konečné mody lze bez rozporu dělit do nekonečna, o čemž jsem blíže pojednala v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s nedělitelností substance.

6. 2. 2 Nekonečno nekonečných modů

V předcházejícím oddílu jsem charakterizovala konečné mody, avšak Spinoza poukazuje i na existenci modů nekonečných. Charakteristiku tohoto druh nekonečna lze slučovat s třetím případem nejasností³³ a dokonce i s čtvrtým případem nejasností³⁴ (Deleuze 2016, s. 81).

Nekonečným modům lze v základním pojetí rozumět jako jsoucnům, která nesou charakteristiky absolutně nekonečné substance, neboť svou nekonečnost vyjadřují „přímo tím, že jsou charakteristikami [nekonečného] celku, [...] a jejich přirozeností“ (Hemelík 2014, s. 15). Tyto mody tak nemají jakékoliv konce či meze – to by totiž popíralo obsah „bytí charakteristiky“ substance v podobné paralele jako při úvaze o dělitelnosti substance a toho, že by se skládala z částí.

Protože se ale jedná o modus, zdrojem jejich nekonečna je substance, v níž se nachází a jsou z ní chápány (EI Def. 5) a dále v sobě zahrnují vnitřní nekonečnou dělitelnost. Ve srovnání ale s konečným modem je nekonečný modus „nekonečným účinkem nekonečné příčiny [substance], stojící v kontrastu ke konečnému jednotlivému modu, který je pouze konečným účinkem nekonečné příčiny“ (Gueroult 1979, s. 189).

Pokud se tedy opět vrátím k Etice, respektive k prvnímu oddílu knihy, nachází se zde základní popis tohoto modu. Jedná se totiž o modus, který „musel nutně vyplynout z absolutní přirozenosti nějakého atributu Boha nebo z nějakého atributu modifikovaného modifikací, jež nutně existuje a je současně nekonečná“ (EI Prop. 23). Z čehož, lze usuzovat, že existují dva druhy nekonečných modů – bezprostřední (plynoucí přímo z přirozenosti atribut substance) a zprostředkovaný (plynoucí z modifikace nějakého atributu substance).

Domnívám se tedy, že Gueroult (1979, s. 188) v rámci jeho interpretace Dopisu o nekonečnu rozumí bezprostředním nekonečným modem celek esencí konečných modů a zprostředkovaným nekonečným modem celek konečných existencí modů. Pod nekonečným

³² EIII Prop. 4: „Zánik libovolné věci může způsobit jen vnější příčina.“

³³ 3. případ: „Co se nazývá nekonečným, protože nemá konce“ (Hemelík 2014, s. 4).

³⁴ 4. případ: „Co se nazývá nekonečným, čeho částí, ačkoliv máme jeho maximum a minimum, přece nemůžeme adekvátně vyjádřit nějakým číslem“ (Hemelík 2014, s. 4).

celkem esencí končených modů rozumí souhrn všech esencí neboli přirozeností modů. V rámci atributu rozlehlosti je to nekonečný pohyb a klid, a v rámci atributu myslí se jedná o absolutně nekonečný rozum. Co se týče zprostředkovaných modů, celku konečných existencí modů, jedná se o tvářnost³⁵ celého vesmíru (v latinském původním pojmenování – *facies totius universi*). Výše zmíněné příklady nejsou ničí interpretací, sám Spinoza tyto příklady nekonečných modů vyjmenovává v 64. dopise věnovanému G. H. Schullerovi³⁶.

Objevují se ale i jiné interpretace bezprostředního a zprostředkovaného nekonečného modu. Kupř. Meshelski³⁷ (2015, s. 43) píše, že bezprostředním nekonečným modům lze rozumět jako „atributům pod jiným názvem a zprostředkovaným nekonečným modům jako celkům konečných modů.“ Oproti Gueroultovi (1979, s. 188) tak Meshelski (2015, s. 43-54) ve svém výkladu nerozlišuje mezi esencí a existencí a oba pojmy spadají pod onen nekonečný celek konečných modů. Interpretace nekonečných modů těchto autorů nejsou zcela v souladu.

Bezprostřednímu nekonečnému modu podle Meshelski (2015, s. 47) lze rozumět jako určitému způsobu, jak jinak uvažovat o nekonečném atributu. Tímto se rozumí, že ony nekonečné mody bezprostředně vyplývají z přirozenosti atributu, pokud by se ale tento vztah obrátil, tedy že by z nekonečných modů vyplývaly nekonečné atributy, dochází k rozporu. Toho si je možné povšimnout při důkazu tvrzení, že „všechno, co vyplývá z absolutní přirozenosti některého atributu Boha, muselo existovat vždy a nekonečně neboli je to díky tomuto atributu věčné a nekonečné“ (EI Prop. 21). V tomto tvrzení (EI Prop. 21) tak Spinoza uvádí příklad ideje Boha, která bezprostředně plyne z atributu myšlení. Jinými slovy existence tohoto modu je nutná, protože v jiném případě dochází ke sporu např. pokud by idea Boha nutná nebyla, nemohlo by se jednat o ideu Boha obsaženou v myšlení, protože Bůh nutně existuje, jelikož jeho přirozeností je existovat (EI Def. 1). Meshelski (2015, s.

³⁵ Samotné Spinozovo pojmenování je vlastní metaforou, která zachycuje význam „podoby“ vesmíru takového, jaký je a jak se sám děje – tedy jak se neustále utváří. Ve spojení s otázkou tváře vesmíru se objevuje otázka, zda by vesmír mohl být jiný, než ve skutečnosti je tzn. existence jiné alternativy, přičemž Spinoza v EI Prop. 33 o nemožnosti jiného uspořádání dokazuje, proč byl vesmír Bohem vytvořen právě takový. Toto poznámkou bych se chtěla pouze o této záležitosti zmínit, jelikož se jedná o obsáhlé téma související s otázkou nekonečna, a proto čtenáře odkazuji na toto místo Spinozovi Etiky a na práci Yovel (1991, s. 79-96), která slučuje onen nekonečný modus se zákony přírody.

³⁶ SPINOZA, Benedictus de. Letter 64. In: CURLEY, Edwin M., ed. *The Collected Works of Spinoza*, Sv. 2. 2. vyd. Woodstock: Princeton University Press, 2016, s. 432. ISBN 069116763X.

³⁷ Jedná o ženské příjmení, a já ženská příjmení nepřechyluji, a proto tuto skutečnost uvádím zde. V samotném textu se tak snažím vyznačit, že se jedná o výklad osoby ženského pohlaví.

47), se tak domnívá, že v tomto zmíněném tvrzení Spinoza uvádí příklad bezprostředního nekonečného modu.

Zprostředkovanému nekonečnému modu podle Meshelski (2015, s. 53) lze oproti bezprostřednímu rozumět jako vyjádření toho, „jak my rozumíme logické souvztažnosti mezi atributy a konečnými mody“ (Meshelski 2015, s. 53). Jak jsem již uvedla výše, Meshelski (2015, s. 42-54) nerozlišuje mezi esencí a existencí v rámci nekonečných modů, a proto usuzuji, že Gueroult (1979, s. 188) by tuto charakteristiku vtáhl na jak na bezprostřední nekonečné mody, tak i na zprostředkované nekonečné mody.

Meshelski avšak toto vymezení zprostředkovaného dále rozvíjí, a to na základě Spinozova příkladu zprostředkovaného modu tvárnosti celého vesmíru. Představuje dvě možná rozumění, jak tento zprostředkovaný nekonečný modus chápat.

První možností, jak tomuto nekonečnému modu rozumět je, že se jedná o nekonečných celek konečných modů pro rozlehlost a co se týče atributu myslí, ten Spinoza v 64. dopise věnovanému Schullerovi prostě neuvádí (Meshleski 2015, s. 52). Deleuze³⁸ (2016, s. 73-74) se k tomuto názoru taktéž přiklání a uvádí, že by zprostředkovaným modem pro rozlehlost mohly být „ideální poměry, které rozhodují o konkrétních určeních idejí jakožto idejí existujících modů“ (Deleuze 2016, s. 73-74). Ať už v atributu rozlehlosti nebo v atributu myslí, nekonečné mody by vyjadřovaly celky zahrnující esence a existence všech existujících konečných modů (Deleuze 2016, s. 73-74; Meshleski 2015, s. 52).

Druhou možností, jak tomuto nekonečnému modu rozumět je, že tvárnost celého vesmíru vlastně není žádným konkrétním příkladem bezprostředního nekonečného modu, ale pouze se jedná o způsob, jak se vztahovat ke každému zprostředkovanému nekonečnému modu (Meshleski 2015, s. 52).

Pokud by tomu tak bylo, pak by se tímto pojmem mohli myslet jakékoliv „nekonečné celky konečného množství konečných modů“, které tvoří jakousi „nedělitelnou masu [modů]“ (Meshleski 2015, s. 53), obsaženou v každém z atributů, tedy jako tvárnost celého vesmíru – určitou podobu absolutně nekonečného jsoucna, substance³⁹. Jinými slovy tvrzení o substanci, ze které „musí vyplývat nekonečno věcí v nekonečném počtu modů“ (EI Prop.

---

³⁸ Pojetí Spinozova nekonečna na základě interpretace Deleuze (2016, s. 73-74 a s. 80-81) se budu ještě zabývat později, jelikož jeho rozlišení se liší od Hemelíkova (2014, s. 12-23) a Gueroultova (1979, s. 189-212) výkladů nekonečna. Přišlo mi ale vhodné na tomto místě poukázat na shodné místo v interpretaci s Meshelski (2015, s. 52).

³⁹ Vysvětlení viz pozn. č. 1.

16) by se četlo tak, že je nekonečno právě i těch nekonečných modů zprostředkovaných či bezprostředních (Meshelski 2015, s. 52-53).

Takto jsem vyložila rozumění nekonečných modů skrze výklad Meshelski (2015, s. 43-54) a nyní bych ráda představila pojetí nekonečných modů jako přírodních zákonů, a to na základě Yovel (1990, s. 79-96). Zároveň se jedná spíše o zmínku takového pojetí, jelikož má několik variant, v jakém smyslu rozumět nekonečným modům jako přírodním zákonům (Curley 1990, s. 45-74; Bennett 1984) a dále se více týká samotného pojetí kauzality u Spinozy nežli tématu nekonečna. Z tohoto důvodu se jím zabývám pouze velice stručně a ráda bych tak čtenáře odkázala na zmíněné práce výše, které se tímto pojetím nekonečných modů zabývají.

Je ale nutné zmínit, že nekonečné mody nezahrnují pouze přírodní zákony. Hlavním argumentem pro asociování nekonečných modů s přírodními zákony tak nacházím v jejich charakteristice jako „souboru neměnných kauzálních a logických vzorců“ (Yovel 1990, s. 81), protože to jsou vlastně zákony, které nelze porušit, což by mohlo poukazovat na božskost a jejich původ v substanci. Běžné zákony, např. v právu a náboženství, jsou totiž ustanoveny, aby je člověk následoval, ale zůstává s nimi možnost porušení. Pokud se navrátím k onomu pozitivnímu vymezení povahy nekonečna, tj. že absolutní nekonečno by nemělo zahrnovat zápor, tak v rámci zákonů je každé porušení určitým způsobem negace a každá negace je ve Spinozově pojetí omezení. V tomto ohledu jsou tedy přírodní zákony nekonečné, jelikož je nemožné je porušit. Dále jsou také něčím, čemu nelze rozumět ze sebe, ale z něčeho jiného, čemuž odpovídá definice modu (EI Def. 5). (Yovel 1990, s. 79-82).

Zde tak pouze uvádím možná východiska pro to, abychom přírodní zákony interpretovali jako nekonečné mody. Celkový výklad by byl mnohem komplexnější a složitější.

6.3 Nekonečno reálné a nekonečno potenciální

V tomto posledním rozlišení bych ráda popsala nekonečno reálné a nekonečno potenciální. Toto rozlišení se odvíjí od pátého a šestého případu nejasností týkající se toho, co lze chápat, a tedy i poznat pouze rozumem a tím, co lze chápat a poznat jak rozumem, tak i představivostí. Jedná se možná o nejvýznamnější rozlišení nekonečna, protože ono

potenciální nekonečno vypovídá pouze o omezení naší představivosti, jak bude dále vysvětleno.

Na tomto místě zmíním pouze „jádro“ celého výkladu⁴⁰ pátého a šestého případu nejasností a s ním souvisejících klíčových konceptů. Domnívám se totiž, že potencionální nekonečno je právě důsledkem záměny toho, co lze chápat a představit si, s tím, co lze pouze chápat. Představivostí totiž poznáváme existenci věcí a rozumem poznáváme jejich esenci, tedy jejich podstatu, jaká je ta věc sama o sobě (Hemelík 2014, s. 17).

Jak je ale možné, že si člověk neuvědomuje, že některé věci může chápat a stejně tak si je představit a jiné pouze chápat? Toto zmatení pochází především z nesprávného porozumění povaze trojice pojmů: čas, číslo a míra.

Tato trojice pojmů totiž nepochází z rozumu ale z představivosti. Dle Spinozy to jsou mody představivosti a nikoli mody myšlení (Hemelík 2014, s. 7). Gueroult (1979, s. 198) pak na základě Dopisu o nekonečnu je blíže charakterizuje jako „výplody představování, nicotné poznání a pomůcky představivosti“⁴¹ (Gueroult 1979, s. 198).

Jestliže jim ale rozumíme jako pojmům, které jsme zkonstruovali na základě rozumu, dochází tak přímo k obrácení poznání přírody naruby (Gueroult 1979, s. 192). Pokud tedy se pokusíme za pomoci čísel měřit a zachycovat jednotlivé věci v čase, ukazují se nám jako na sobě nezávislá jsoucna, která je možno nekonečně dělit na části. Rázem pak můžeme dojít k úvaze, že všechno, co existuje musí být konečné. Tato jsoucna ale nejsou z tohoto pohledu zcela nezávislá, přičemž ona závislost se zdá, že vyplývá jedině z kauzality, která se odehrává mezi jednotlivými věcmi. Snadno pak následuje mylná myšlenka, že každá věc vznikla působením jiné věci, což pak člověka přivádí k nemožnosti určit první příčinu.

Jedno z omezení představivosti je, že ji nelze zachytit cokoli co je nekonečné, ale pouze to, co je určité, a tedy konečné. Přestože se ale o to představivostí pokoušíme, a to skrze tyto mody představování, narážíme na nemožnost nalézt hranice či konce, ale zároveň ani najít důvod, zda ony hranice vůbec existují. A právě to je onou charakteristikou potencionálního nekonečna – neschopnost objevit jakékoliv hranice, konce či omezení (Gueroult 1979, s. 189-200; Deleuze 2016, s. 80-81).

---

⁴⁰ Viz podkapitola 4. 1 Výklad šesti případů nejasností.

⁴¹ Podrobnější analýzu těchto pojmů jsem provedla v podkapitola 4. 1 Výklad šesti případů nejasností v souvislosti s pátým a šestým příkladem nejasností. Zde pouze shrnuji hlavní body tohoto výkladu a uvádím ho do souvislosti rozlišení reálného a potenciálního nekonečna.

6. 4 Deleuzeho interpretace Spinozova pojetí nekonečna

Dosavadně jsem se zmiňovala o interpretacích určitých druhů nekonečna, která jsou si vůči sobě víceméně komplementární, tedy najdeme u nich jen pár míst, kde se interpretace rozchází. Pro úplnost celkového náhledu na Spinozovo pojetí nekonečna bych ještě chtěla představit odlišný výklad odvíjející se od Dopisu o nekonečnu. V této podkapitole proto představím interpretaci Spinozova pojetí nekonečna od Deleuze (2016, s. 73-74 a s. 80-81).

Ve výkladu Deleuze (2016, s. 73-74 a s. 80-81) lze rozlišit podle Dopisu o nekonečna celkem tři hlavní rozlišení nekonečen. Přestože se ale v podstatě tato rozlišení odvíjí od 3 párů nejasností, podle Deleuzeho (2016, s. 80-81) jednotlivým rozlišením odpovídá trochu něco jiného, než s čím je slučuje Gueroult (1979, s. 182-212) a posléze i Hemelík (2014, s. 12-23).

Deleuze (2016, s. 80) totiž první případ nejasností – „Co je nekonečné svou přirozeností, u čeho nekonečnost vyplývá z jeho definice“ (Hemelík 2014, s. 4) interpretuje jako případ, který předznačuje jsoucno, které zahrnuje nutnou existenci a je nekonečné. Tvrdí, že tento druh nekonečna je nekonečnem, které je „neomezené svou přirozeností (ať už je nekonečné v rámci svého druhu, tak jako každý z atributů, nebo absolutně nekonečné, tak jako substance)“ (Deleuze 2016, s. 80). Domnívám se tedy, že oním jsoucnem, které zahrnuje nutnou existenci, je podle Deleuzova výkladu substance, atributy, ale v určitém smyslu i některé mody, což toto nutné nekonečno Hemelík (2014, s. 12-23) a Gueroult (1979, s. 189-212) slučoval pouze s atributy a substancí.

Dále druhý případ nejasností: „co je neomezené díky své příčině“ (Deleuze 2016, s. 80) vykládá jako druh nekonečna, který se týká pouze bezprostředních modů, jelikož každý bezprostřední modus „absolutně vyjadřuje atribut“ (Deleuze 2016, s. 80). Kromě toho jsou podle Deleuze (2016, s. 81) ve Spinozově pojetí bezprostřední mody nedělitelné, ale zároveň jsou tvořeny nekonečným množstvím částí. „Těmito částmi jsou esence modů obsažené v atributu“ přičemž „každá esence je intenzivní částí neboli stupněm“ (Deleuze 2016, s. 80). Musím zde ale podotknout, že Gueroult (1979, s. 194-197) ohledně nedělitelnosti bezprostředních modů zastává podobné východisko. Co se týče ale bezprostřední modu a toho, že je tvořen esencemi modů, nacházím podobnou paralelu s tím, jak substance je tvořena mody. Substance je sice tvořena mody, avšak není z nich složena – nejedná se o vztah celku s jeho částmi. Pouze v abstrakci, pokud modus oddělujeme od substance, tak

představivostí rušíme onu celistvou a nepřerušitelnou substanci a mody pak vnímáme jako omezené ve své existenci, a proto konečné. Dle mého chápání v podobné analogii lze takto rozumět částem bezprostředních modů, esencím modů, které zahrnuje bezprostřední modus podle atributu. Pokud je totiž vydělíme z bezprostředního modu, jsou omezené a konečné – ztrácí se ona vzájemná návaznost a spojitost esencí modů v bezprostředním modu.

Co se týče třetího druhu nekonečna, ten Deleuze (2016, s. 81) nachází ve čtvrtém případě nejasnosti pod charakteristikou toho „co se nemůže rovnat žádnému číslu, i když je větší či menší a zahrnuje jisté maximum a minimum“ (Deleuze 2016, s. 81). Jedná se o nekonečno příslušící existujícím konečným modům a zprostředkovaným nekonečným modům. K tomu dále dodává, v souladu s výkladem Gueroult (1979, s. 195-196), že toto nekonečno lze chápat jako větší či menší než jiné a dále taktéž v jeho pojetí se jedná o proměnlivou nekonečnost, jelikož substance může nabývat nekonečný počet stavů.

Podle výkladu Deleuze (2016, s. 80-81) nekonečná dělitelnost u modů náleží pouze těm zprostředkovaným nekonečným modům a konečným, zde se tak rozchází s výkladem Gueroult (1979, s. 182-212), který bezprostřední mody nevyklučuje z nekonečné dělitelnosti.

Domnívám se tak, že tato rozlišení vycházející ze zmíněných výkladů (Deleuze 2016, s. 73-74 a s. 80-81; Gueroult 1979, s. 182-212; Hemelík 2014, s. 12-23; Meshelski 2015, s. 43-54) jsou víceméně vůči sobě komplementární, přestože se objevují místa interpretace, kde se autoři rozcházejí – zejména v oblasti, jaký druh nekonečna přísluší konečným modům a jaký pouze substanci.

Záměrem této kapitoly tak bylo předznačit šíři různého chápání druhů nekonečen v pojetí Spinozy. Těmito pojetími jsem se ale zabývala spíše obecně a elementárně, neboť jsem se snažila postihnout především ta nejvýznamnější místa a přinést ucelený výklad toho, jak jednotlivým druhům nekonečen rozumět.

7 Závěr

V mé bakalářské práci jsem se zaměřila na Spinozovo pojetí nekonečna. Ještě ale před vyložením jednotlivých druhů nekonečen jsem nastínila základní obrysy Spinozovy metafyziky. Spinozova metafyzika se totiž odvíjí od tří klíčových pojmů – substance, atributu a modu. Základní obrysy Spinozovy metafyziky tak ukázaly, že ono pojetí Boha je vskutku odlišné od židovského či křesťanského pojetí Boha.

Charakterizovala jsem tak substanci s jejími hlavními charakteristikami – jedinečností, nedělitelností, věčností a proměnlivostí. Substance je totiž v Spinozově metafyzice ono absolutní nekonečno.

V další části jsem vyložila šest případů nejasností, přičemž mi velmi nápomocný byl výklad Gueroulta (1979, s. 182-212) a stejně jako on jsem tyto případy uspořádala do dvojic protikladů. Postupně jsem vykládala, čeho se týkají a jaké nekonečno na základě charakteristiky onoho případu lze charakterizovat. Z pohledu významových rovin se tak 1.–4. případ týkal ontologické roviny a 5. – 6. případ se týkal gnoseologické roviny. Nakonec jsem vyložila odpověď na čtyři Spinozovy otázky týkající se toho, čemu nám znemožnila nejasnost mezi jednotlivými dvojicemi případů rozumět – tedy jaké nekonečno lze bez rozporu dělit a jaké nikoliv, a jaké nekonečno může být chápáno jako větší či menší než jiné.

Na základě těchto případů se ukázalo, že 1., 3. a 5. případ platil právě pro substanci, ono absolutním nekonečno, zatímco 2. případ se týkal pouze nekonečna konečných modů a zprostředkovaných nekonečných modů, a nakonec 3., 4. a 5. se vztahoval k tzv. potenciálnímu druhu nekonečna. Co se týče čtyř otázek, jediné nekonečno, které lze dělit bez rozporu je to, které přísluší konečným modům a zprostředkovaných nekonečných modů. V otázce, jaké nekonečno lze chápat jako větší či menší než jiné, je to, které přísluší modům.

Po výkladu šesti případů nejasností jsem se zaměřila na popsání povahy absolutního nekonečna, neboť se domnívám, že ona povaha Spinozova pojetí nekonečna spočívá právě zde a povaha jiných nekonečen je odvozena na základě tohoto nekonečna. Nutno podotknout, že ve Spinozově pojetí je ono absolutní nekonečno něčím zcela pozitivním, neboť neobsahuje žádnou negaci, jinými slovy je naprosto neomezené, nezahrnuje v sobě jakékoliv omezení, konce, limity či hranice.

Při rozlišení několika druhů nekonečen jsem provedla následující rozlišení, a to podle toho:

- a) čemu může nekonečno náležet
- b) jestli se jedná o nekonečno vlastního či nevlastního významu, tj. rozlišení absolutního nekonečna od nekonečna svého druhu
- c) zda se jedná o reálné (pravé) nekonečno či ono nekonečno potenciální.

Z hlediska, čemu může nekonečno náležet, Spinoza ukazuje, že substanci, atributům, a dokonce i modům. Z hlediska vlastního a nevlastního významu se ono rozlišení odvíjelo na základě přítomnosti či absenci záporu v nekonečnu, jelikož absolutní nekonečno (vlastního významu) je zcela pozitivní a neobsahuje žádnou negaci, oproti tomu nekonečno svého druhu, tj. nekonečno příslušící modům, obsahuje částečnou.

Oním nekonečnem svého druhu Spinoza označuje dvojí nekonečnost: první náležící konečným a zprostředkovaným nekonečným modům a druhou týkající se pouze modů nekonečných. Nekonečnem u konečných modů je tzv. vnitřní nekonečno. Jedná se totiž o to, že modus si s sebou nenesé žádné omezení a ona konečnost mu je dána vnější příčinou.

Ohledně druhého nekonečna svého druhu, tj. nekonečna modů, lze na základě Spinozova výkladu rozlišit dvojí druhy těchto modů, a to bezprostřední a zprostředkovaný. Při interpretaci těchto druhů modů jsem narazila na rozdílné výklady toho, jak těmto modům rozumět či co jim odpovídá. Gueroult (1979, s. 188) vykládá bezprostřední nekonečný modus jako celek esencí konečných modů a zprostředkovaný nekonečný modus jako celek konečných existencí modů. Oproti tomu Meshelski (2015, s. 43) vykládá bezprostředním nekonečný modus jako „atribut pod jiným názvem a zprostředkovaný nekonečný modus jako celek konečných modů.“ Dále jsem představila i interpretace nekonečných modů jako přírodních zákonů (Yovel 1990, s. 79-96). Zdá se, že toto místo je nejasné a nabízí se zde široká paleta, jak ony nekonečné mody vykládat a rozumět jim.

V posledním rozlišení jsem se zaměřila na ono reálné nekonečno a nekonečno potenciální. Všechna nekonečna, která pojmáme rozumem jsou reálná a skutečná. Naneštěstí ale dochází k záměně toho, co lze poznat a chápat pouze rozumem, a co lze poznat a chápat pouze rozumem. Potenciální nekonečno totiž není reálné, jelikož spíše vypovídá o naší omezenosti představivosti, nežli by zprostředkovalo poznání toho, co je skutečně nekonečné. Hlavní problém s představivostí totiž spočívá v tom, že jsme jí schopni zachytit pouze to, co je konečné a určitým způsobem omezené (např. svým trváním či tvarem).

Výše uvedené o představivosti se jeví jako zcela zřejmé, přesto ale k záměně dochází, jelikož si neuvědomuje, že čas, číslo a míra se řadí mezi tzv. mody představování a nikoli myšlení, jak bylo vysvětleno v Dopise o nekonečnu v souvislosti se čtvrtým případem. Pokud se tedy pokusíme těmito mody myšlení zachycovat nekonečno, nakonec nás to vždy povede k jeho popírání, jelikož se jedná o nevhodný nástroj k poznání oné podstaty substance.

Hlavním záměrem této práce tak bylo přinést ucelený výklad, co rozumí Spinoza pojímá jako nekonečné, jaké druhy nekonečna lze z jeho pojetí rozlišit a jaká je povaha toho, co je nekonečné. Jedná se tak o výklad, který čtenáři zpřístupní ono pojetí nekonečna nejen u Spinozy a dále může posloužit jako výchozí pozici rozumění konkrétního aspektu týkající se onoho aspektu nekonečna či nekonečen u Spinozy.

8 Slovník

Ax.	axiom
Prop.	tvrzení
Def.	definice
Lem.	lémma
Post.	postulát
Dem.	důkaz
Cor.	důsledek tvrzení
Sch.	poznámka
Exp.	vysvětlení

Spinozova Etika je napsána geometrickou metodou, při níž autor postupuje od axiomů a definic po jednotlivá tvrzení, která ze zmíněných východisek plynou. Jeho práce je tak více členěna právě za pomoci pojmů – axiomů, definic, tvrzení aj. nežli podkapitolami a samotnými odstavci. Inspirovala jsem tak Edwinem Curley, výzkumníkem a významným překladatelem Spinozových děl a jeho korespondence, který využíval v překladu Etiky pro označení těchto pojmů zkratky odvíjející se z větší části z latinského pojmenování, a tedy např. EI Prop. 15 Sch. odkazuje k poznámce 15. tvrzení 1. knihy Etiky O Bohu. Římské číslice tak označují číselné pořadí knihy Etiky a arabské číslice pořadí jednotlivého pojmu v Etice.

9 Seznam použitých zdrojů

Primární literatura

HEMELÍK, Martin. *Dopis o nekonečnu*. E-LOGOS, 2014, vol. 21, iss. 1, s. 1-30. ISSN 1211-0442

SPINOZA, Benedictus de. *Etika*. 2. vyd. Praha: Dybbuk, 2004, s. 9-58 a s. 107-116. ISBN 80-86862-02-X.

Sekundární literatura

BENNETT, Jonathan. Extended Substance. In: BENNETT, Jonathan. *A Study of Spinoza's Ethics*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1984, s. 81-106. ISBN 0915145820.

DEA, Shannon. The Infinite and the Indeterminate. In: Spinoza. *Dialogue* [online]. 2011, 50(3), 603-621 [cit. 2023-06-05]. ISSN 0012-2173. Dostupné z: doi:10.1017/S0012217311000564

DELEUZE, Gilles. *Spinoza: Praktická filozofie*. Ed. Oikúmené sv. 176. Přeložil Martin VRABEC. Praha: Oikoymenh, 2016. s. 62-82. ISBN 978-80-7298-521-0.

GUEROULT, Martial. Spinoza's Letter on the Infinite. In: GREENE, Majorie. *A Collection of Critical Essays*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1979, s. 182-212. ISBN 978-80-7298-521-0.

MELAMED, Yitzhak Y. Chapter 5: "A Substance Consisting of an Infinity of Attributes". In: NACHTOMY, Ohad a Reed WINEGAR, ed. *Infinity in Early Modern Philosophy*. Sv. 76. Cham: Springer, 2018, s. 63–75. ISBN 978-3-319-945552.

MESHELSKI, Kristina, 2015. Infinite Modes. In: *Spinoza: Basic Concepts*. Exeter: Imprint Academic, s. 43-54. ISBN 978-1845407919.

SPINOZA, Benedictus de. Letter 64. In: CURLEY, Edwin M., ed. *The Collected Works of Spinoza*, sv. 2, 2. vyd. Woodstock: Princeton University Press, 2016, s. 432. ISBN 069116763X.

YOVEL, Yirmiyahu. The Infinite Mode and Natural Laws in Spinoza. In: YOVEL, Yirmiyahu, ed. *God and Nature: Spinoza's Metaphysics*. Leiden: Brill Academic Pub, 1991, s. 79-96. ISBN 9004094849.

10 Seznam poznámek pod čarou

- 1 Ve své bakalářské práci odkazuji na český překlad Etiky – SPINOZA, Benedictus de. Etika. 2. vyd. Praha: Dybbuk, 2004, s. 9-58 a s. 107-116. ISBN 80-86862-02-X. a pro přehlednost využívám zkratk Spinozových pojmů viz kapitola Slovník.
- 2 Spinoza rozumí přírodou celý vesmír, a to zahrnuje i vnitřní přírodu (předmět zkoumající psychologie).
- 3 Tento důsledek vyložím v kapitole 3 Otázka nekonečna v souvislosti s otázkou po nekonečnu v EI Prop. 15.
- 4 Na EI Def.3 významně navazuje EI Prop.20, které bude v této souvislosti vyloženo později.
- 5 EI Prop. 10: „Každý atribut jedné a téže substance musí být chápán ze sebe sama.“
- 6 EI Prop. 8: „Každá substance je nutně nekonečná.“
- 7 EI Prop. 3: „Z věcí, jež nemají mezi sebou nic společného, nemůže být jedna příčinou druhé.“
- 8 Rozlišení těchto konceptů interpretuji v podkapitole 4. 1 Výklad šesti případů nejasností.
- 9 Od EI Prop. 14, kde se píše, že „jiná substance než Bůh nemůže ani existovat ani být chápána“, které se opírá o důkaz existence Boha (EI Prop. 11), Spinoza konkretizoval substanci jako Boha a na dalších místech o ni píše jako o Bohu, a nikoliv jako o substanci, avšak já zde zůstávám nadále u tohoto označení.
- 10 EI Prop. 11: „Bůh neboli substance pozůstávající z nekonečného počtu atributů, z nichž každý vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci, existuje nutně.“
- 11 EI Prop. 13: „Absolutně nekonečná substance je nedělitelná.“
- 12 Viz předchozí kapitola 3 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie.
- 13 Toto místo rozvíjí a blíže specifikuje Spinoza ve svém 12. dopise, který napsal svému příteli Lodewijku Meyerovi. Blíže se jím budu zabývat později ve vztahu k nekonečnu.
- 14 Taktéž se k tomu přiklání ve své autorka práci Dea (2011, s. 606-607).

15 EI Prop. 15: „Cokoli je, je v Bohu a bez Boha nemůže nic ani být, ani být chápáno.“

16 Jednotlivé případy nejasností pouze uspořádávám do dvojic protikladů, stejně jako to provedl Gueroult (1979, s. 183–184) - ale jednotlivé případy cituji přímo z Dopisu o nekonečnu přeloženým Hemelíkem, neboť se domnívám, že Hemelíkův překlad do češtiny ony případy výstižně vystihuje a jsou již takto srozumitelné a připravené k interpretaci.

17 1. případ: „Co je nekonečné v důsledku své přirozenosti neboli z čeho nekonečnost vyplývá z významu jeho definice“ (Hemelík 2014, s. 4).

18 Charakteristikou povahy absolutního nekonečna se podrobněji v kapitole 5 Povaha reálného nekonečna.

19 2. případ: „Co nemá žádné hranice, nikoli však z moci své esence, nýbrž silou své příčiny“ (Hemelík 2014, s. 4).

20 Viz pozn. č. 15.

21 Viz pozn. č. 15.

22 Pro porozumění, o jaká omezení se může jednat se mi jeví jako nejsrozumitelnější to vysvětlit právě na modech rozlehlosti.

23 Zde Hemelík překládá významnou pasáž z výkladu Gueroulta (1979) týkající se rozdílů mezi rozumem a představitostí a „understanding“ zde překládá jako rozumění. Já tuto pasáž takto přeloženou přejímám, jelikož se nedomnívám, že bych podala lepší překlad. Na jiném místě ale v parafrázi používám označení rozum pro „understanding“.

24 Viz poznámka č. 14.

25 Viz pozn. č. 14.

26 Viz pozn. č. 14.

27 Tyto charakteristiky jsem vyložila v kapitole 2 Metafyzické základy u Spinozovy filozofie.

28 Viz kapitola 5 Povaha reálného jsoucná.

29 Viz poznámka č. 14.

30 Blíže jsem onu činnou esenci charakterizovala v souvislosti s druhým případem nejasností.

- 31 EIII Prop. 7: „Snaha, s níž se libovolná věc snaží setrvávat ve svém bytí, není nic jiného než činná esence této věci.“
- 32 EIII Prop. 4: „Zánik libovolné věci může způsobit jen vnější příčina.“
- 33 3. případ: „Co se nazývá nekonečným, protože nemá konce.“ (Hemelík 2014, s. 4)
- 34 4. případ: „Co se nazývá nekonečným, čeho části, ačkoliv máme jeho maximum a minimum, přece nemůžeme adekvátně vyjádřit nějakým číslem.“ (Hemelík 2014, s. 4)
- 35 Samotné Spinozovo pojmenování je vlastní metaforou, která zachycuje význam „podoby“ vesmíru takového, jaký je a jak se sám děje – tedy jak se neustále utváří. Ve spojení s otázkou tváře vesmíru se objevuje otázka, zda by vesmír mohl být jiný, než ve skutečnosti je tzn. existence jiné alternativy, přičemž Spinoza v EI Prop. 33 o nemožnosti jiného uspořádání dokazuje, proč byl vesmír Bohem vytvořen právě takový. Toto poznámkou bych se chtěla pouze o této záležitosti zmínit, jelikož se jedná o obsáhlé téma související s otázkou nekonečna, a proto čtenáře odkazuji na toto místo Spinozovi Etiky a na práci Yovel (1991, s. 79-96), která slučuje onen nekonečný modus se zákony přírody.
- 36 SPINOZA, Benedictus de. Letter 64. In: CURLEY, Edwin M., ed. *The Collected Works of Spinoza*, Sv. 2. 2. vyd. Woodstock: Princeton University Press, 2016, s. 432. ISBN 069116763X.
- 37 Jedná o ženské příjmení, a já ženská příjmení nepřechyluji, a proto tuto skutečnost uvádím zde. V samotném textu se tak snažím vyznačit, že se jedná o výklad osoby ženského pohlaví.
- 38 Pojetí Spinozova nekonečna na základě interpretace Deleuze (2016, s. 73-74 a s. 80-81) se budu ještě zabývat později, jelikož jeho rozlišení se liší od Hemelíkova (2014, s. 12-23) a Gueroultova (1979, s. 189-212) výkladů nekonečna. Přišlo mi ale vhodné na tomto místě poukázat na shodné místo v interpretaci s Meshelski (2015, s. 52).
- 39 Vysvětlení viz pozn. č. 1.
- 40 Viz podkapitola 4. 1 Výklad šesti případů nejasností.
- 41 Podrobnější analýzu těchto pojmů jsem provedla v podkapitola 4. 1 Výklad šesti případů nejasností v souvislosti s pátým a šestým příkladem nejasností. Zde pouze shrnuji hlavní body tohoto výkladu a uvádím ho do souvislosti rozlišení reálného a potenciálního nekonečna.